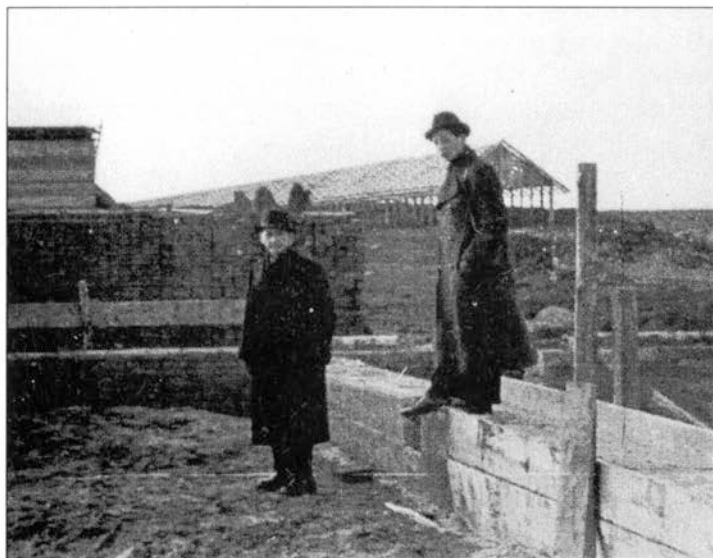

MÚLTIDÉZŐ

A NAGYATÁDI KONZERVGYÁR ÉS ALAPÍTÓI

MÚLTIDÉZŐ
X.

Burits Pál
(1896-1964)

Nagyatád
2001.

Szerkesztette:
Nagyné Gyánó Ágota

A kiadványt támogatta:
Nagyatádi Zöldség- és Gyümölcsfeldolgozó Konzervgyár Kft.

Kiadó:
Nagyatádi Művelődési Ház

Felelős kiadó:
Pallag Katalin

ISBN 963 00
ISSN 1416-1311

Készült:
MAD Bt. nyomdája
Felelős vezető: Dékity Lajos

Tartalomjegyzék

I. rész

A Burits család	5
Burits Pál.....	8
Szabó és Burits.....	10
A Takarékpénztár igazgatója.....	14
Polgári élet a háború előtt	19
Háborús idők Nagyatádon.....	22
Az utolsó atádi évek.....	25
Távol a szülőföldről.....	26

II. rész

A Konzervgyár története	29
Épül az új gyár	32
A Konzervgyár a frontvonalban.....	35
Újrakezdés.....	36
Népbíróági tárgyalás.....	37
Államosítás.....	39
Epilógus	40
Az események esszenciája az alapító fia tollából	41

Előszó

Egy vállalkozásról és vállalkozókról olvashatunk ebben az írásban. Akár napjainkban is történhetett volna ez a folyamat, melynek eredményeként nagyatádi emberek, vállalkozók és egy pénzintézet létrehozták a Konzervgyár Kft. megalapításával lakóhelyünk máig meghatározó gazdasági társaságát 60 évvel ezelőtt.

Felismerték a kínálkozó lehetőséget; a piaci kereslet, az állami támogatás és megrendelés realitását. Volt bennük elég elszántság, szervezőerő és szakmai hozzáértés ahhoz, hogy vállalják a munkát és a kockázatot. Kezdeményezésük, vállalkozásuk sikeresnek bizonyult, hiszen a mai napig dolgozik, termel a gyár, munkát, megélhetést ad sok nagyatádi embernek, családnak. Egyik fő ereje a mai Nagyatádi gazdasági életének.

Elismerés és köszönet illeti az alapítókat, akik élni tudtak a kínálkozó lehetőséggel és perspektivikus gazdasági társaságot, versenyképes üzemet hoztak létre. Vállalkozásuk példamutató, hiszen saját erejükre, tudásukra, munkájukra építve teremtettek eredményesen működő nagyüzemet, valósítottak meg egy jelentős beruházást.

Kezdeményező, vállalkozó, a többre, jobbra törekvő, okosan gazdálkodó emberek tudják fejleszteni, erősíteni egy település gazdaságát. Hogy az új törekvések sikeresek legyenek, nagyon sok feltételt kellett teljesíteni, biztosítani. Ma is vannak jó példái Nagyatádon a sikeres, új vállalkozásoknak, közöttük néhány olyan, amely nagyságrendjével közel áll a Konzervgyár Kft-hez. A hatvan évvel ezelőtti is, e néhány mostani is létfontosságú az itt élő emberek számára.

Ajánlom e kötetet napjaink nagyatádi vállalkozóinak, hogy jobban megismerjék az akkori nehézségeket, munkát, döntéseket. Ajánlom a konzervgyár mostani vezetőinek, dolgozóinak, nyugdíjasainak, hogy még jobban tudják becsülni mai lehetőségeiket, munkájukat. Ajánlom minden nagyatádinak, köztük a város vezetőinek, hogy még jobban, e példán keresztül is lássuk, hogy milyen fontos egy vállalkozás lakóhelyünk életében, s mennyi minden kell ahhoz, hogy megvalósulhasson.

A konzervgyár és Nagyatád neve szétválaszthatatlanná vált az elmúlt évtizedekben. Álljon most itt azoknak az embereknek a neve, akiknek köszönhetően konzervgyár működik ma Nagyatádon: Burits Pál, Matán István, Szabó Kálmán! Koruk eredményes vállalkozói voltak Ők. A nagyatádiak, a város megbecsüli, értékeli munkájukat, s megőrzi emléküket. A Nagyatádi Konzervgyár Kft-nek, az ott dolgozóknak további sok sikert, jó munkát, eredményes vállalkozást kívánok!

Ormai István
polgármester

I. rész

A Burits család

Két századforduló, szabadságharc, két világháború, rendszerváltások, elemi és emberi sorscsapások, örömök és megpróbáltatások kísérték a Burits família útját azóta, hogy 1822. év február havában örök hűséget esküdött egymásnak Burits József csizmadiamester és Toplák Rozália atádi-hajadon. Kettőjük házasságlevele a család első írásos emléke, melyet Atádon a plébániahivatalban állítottak ki.

Levéltári okmány és a Kecskeméten élő utód, Burits Oktáv segítségével utazunk vissza az időben II. Ferdinánd uralkodásáig, az 1600-as évek elejére, vagy meszszebb is, míg összeáll a kép, mely a nagyatádi család korábbi múltjára utal.

A legrégebbi források szerint nevüket - régi Boszniában élő magyar családként számon tartva - Burich-nak, Burić-nak és Buritsnak is írták.

II. Ferdinánd császár és magyar király 1624. június 6-án Bécsben címerrel ellátott oklevelet állíttatott ki Burich Tamás zágrábi kanonok részére, melyben őt és általa testvérét Lukácsot, valamint annak fiait - Mátyást, Tamást, Jánost és Andrást Magyarország és csatolt részeinek nemesi sorába emelte (eredeti okirat Burits Oktáv tulajdona).

Ez az oklevél és címer kétségtelenül egy Burich családé, de hogy pontosan az Atádon letelepedett Burits családe-e, azt okmányokkal bizonyítani nem lehetett. Ugyanis az oklevélre a harmincas években Burits Pál talált rá Budapesten, egy aukción, és meg is vette. Megkísérelte a további kutatást Jugoszláviában, de ott erre nem volt lehetőség.

Így a levéltári adatok mellett a családi szájhagyományra lehet csak támaszkodni, melyet az Atádon megtelepedett csáktornyai születésű (a mai Čakovec) Burits József (1796-1875) adott tovább gyermekeinek. E szerint otočaci Burić-nak hívták őket. A levéltári adatok szerint egy Burich már a 15.-ik században a Cetin (ma Cetinograd a horvát-boszniai határnál) várnak a bánja, kapitánya volt. Eleinte "rongyos", mezítlábas Burits-báróknak csúfolták őket. Ugyanis Horvátország ezen vidékén 1573-ban majd 1755-ben nagy parasztlázadások törtek ki és egy 20.000 főre növekedett sereg pusztítva vonult Zágráb felé. Feltehetően az utóbbi alkalommal történhetett, hogy "már a szomszéd égett" és sebbel-lobbal, mindent otthagya kellett a pusztá életüket menteni. Így szóródhattak szét a Burics-családok minden égtáj felé. (Ma is él több Burić-család az ismert tengerparti üdülőhely, Poreč környékén, akik úgy tudják, hogy vagy három-négyszáz évvel ezelőtt Zágráb környékéről települtek oda.) Később a család tagjai Csáktornyára menekültek, minden vagyonukat elveszítve. Itt született 1796-ban az a Burits József, aki az atádi familia alapítója lett. Burits József fia, Mátyás (1827-ben született), majd unokája Lukács (1850-1917) is csizmadiá volt.

Lukács (67 éves korában halt meg, a nagyatádi temetőben nyugszik). Leszármazottai valamennyien településünk életét, fejlődését befolyásoló ismert polgárai lettek. Toponári Magdolnával kötött házasságukból 11 gyermek született, közülük hatan éltek meg a felnőtt kort: József, Anna, Teréz, Etelka, Gizella és Pál.

Az első fiú József Körmenten alapított családot: Ottó Margit nevű feleségével öt leányt nevelt fel. Klári leányuk a férjével, Paulik Jenővel társtulajdonosa lett Atádon, a mai könyvtár helyén állott Dívatbolt kft-nek.

Anna (Almási Istvánné) idősebb fia, István a Nagyatádi Járási Takarékpénztár Rt. Cégvezetője, és 1943-tól helyettes igazgatója volt az államosításig. Ezt követően, Hatvani Cukorgyár, majd a Sárvári Cukorgyár főkönyvelője, és mint nyugdíjas a Cukoripari Tröszt ügyviteli és ügyvitel-gépesítési szervezője dolgozott.

A fiatalabb fiú, Elemér 1942-ben a konzervgyár első laboratórium-vezetője volt. 1943-tól Budapesten dolgozott. A Központi Élelmiszeripari Kutatóintézetben a hűtőosztályt vezeti, majd 1967-től tanszékvezető egyetemi tanár a Kertészeti Főiskolán (ma Egyetem), végül az egyetem Élelmiszertechnológiai Intézetének Állami-díjas igazgatója 1985-ben bekövetkezett haláláig. A második leány, Teréz leánya (szintén Teréz, akit Trucsinak hívták) Vogronics Jenő építési vállalkozó felesége lett. Húga, Etelka (Szabó Kálmánné) - a Szabó-Burits cég tulajdonosa. Hat gyermeket szült, mindegyiket Nagyatádon. A legkisebb felnőtt leánynak, Gizellának (Szebényi Ferencné) fia, Imre a Budapesti Műszaki Egyetem Kémiai Technológiai Tanszékének vezető professzora lett.

A legkisebb felnőtt fiú, Pál (1896-1964) gyermekei: Oktáv és Márta. Oktáv 1947. őszéig dolgozott a konzervgyárban. Burits Pál a Nagyatádi Járási Takarékpénztár Rt. igazgatója és a Nagyatádi Konzervipar Kft. egyik alapítója volt. Nagyatád Nagyközség Képviselőtestületének és Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának tagjaként fejtett ki közéleti tevékenységét.

Lukács gyermekei Atádon a Hunyadi utcai szülőházban nevelkedtek. Mind elvégezték a négy polgárit. Pál, a legkisebb fiú Zalaegerszegen a felsőkereskedelmi középiskolában érettségizett 1913-ban.

Burits Lukácsnak József 1840-ben született József nevű testvére, akinek lánya, Erzsébet (Böske néni) és Mária (Banca néni) a Hunyadi utcai borkereskedésből ismert személyiségek voltak. Burits kisasszonyoknak szólították őket.

Így emlékszik vissza Burits Oktáv: "Apám ezt követően Sellyén a helyi takarékpénztárban helyezkedett el. Itt élt nővére Terus, kinek férje Kern Rezső kereskedő volt. Alig két igazi, békés évet töltött itt. Bekapcsolódott az akkor még kedélyes, vidéki társadalmi életbe. Megismerkedett Weigl Jolánkával, a sellyei Weigl József vaskereskedő lányával, és közöttük igazi romantikus szerelem szövődött."

Burits család 1897.
Anna, József, Gizella, Burits Lukácsné Toponári Magdolna, Burits Lukács,
Teréz, Pál, Etelka, Gyula

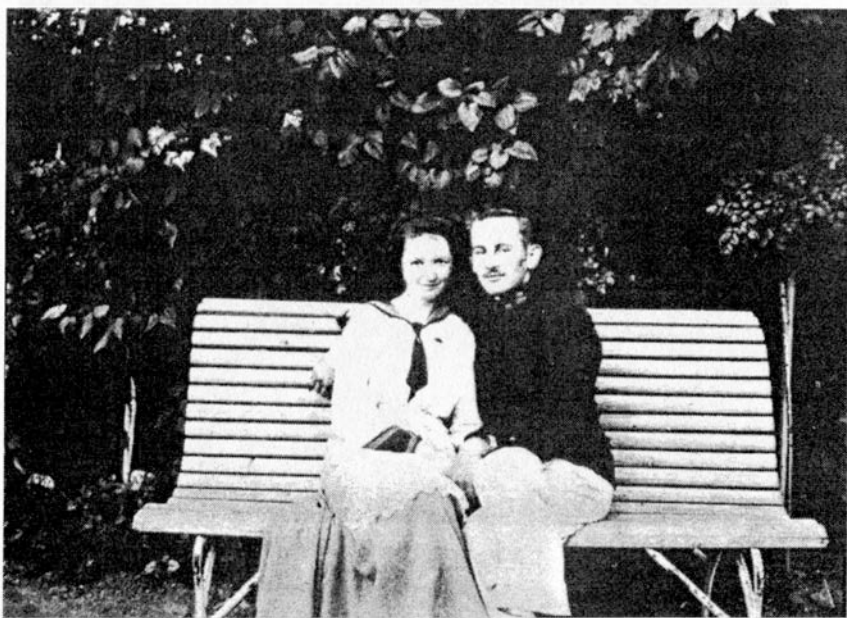
Burtis család 1917.
Etelka, Gizus, Pál, Teréz, Burits Lukácsné, Toponári Magdolna, Burits Lukács, Kern
Teréz, Almási Dórika

Burits Pál

1914. nyarán kitört az első világháború. Pál 1915-ben vonult be Kaposvárra, a 44-es gyalogezredhez a híres "rossebakák"-hoz. Gablonzban és Reichenbergben képezték ki, mielőtt a frontra került. 1916. júliusában Lopusznónál srápnel szilánktól megsebesült és Kaposváron kezelték a kórházban. A gyógyulás utáni szabadságát Sellyén töltötte, ahol Jolánka már a menyasszonya lett.

Burits Pál katona
betegszabadságon

Jolánka és Pál jegyesek

Felépülése után Erdélybe, a román frontra vezényelték, majd a rettegett olasz Piavéhoz, ahol 1918-ban a súlyos harcokban vett részt. A háború végén, mint tartalékos hadnagy, számos kitüntetéssel szerelt le (pl.: Signum Laudis arany vitézségi érem).

A háború után Pál visszament Sellyére, de ott már betöltötték az állását. Szeretett volna a Kereskedelmi Akadémián továbbtanulni, ezért Budapestre utazott. Édesanyja nem tudta támogatni. Egy Margit-szigeti tömegszálláson meghúzódva átélte a munkanélküliség keserűségét.

Sellyén a Draskovics uradalomban sikerült elhelyezkednie. Jolánka fennmaradt sorai így vallanak erről: "A számtartóságban kap kis kezdő állást. Semmi kilátás föbbre..." Ősszel súlyosan megbetegedett és akkor elfogadta sógorának, Szabó Kálmánnak és édesanyjának hívását, jöjjön haza, legyen kereskedő és üzlettárs megboldogult apja házában.

1920. márciusában átszökött a szerbek által megszállt Baranyából. Etelka nővére és férje örömmel fogadták. Szabó Kálmán nősülése előtt (1918-ig) a Hangya-bolt vezetője volt. Családi segítséggel önállóította magát és megvették a Nőthig házat a Hunyadi utcában, szemben a Burits bolttal. Nagy szorgalommal és szakszzerűen dolgoztak együtt, az eredményben fele-fele arányban osztoztak. Így már leendő apósa elébe állhatott, hogy megkérje Jolánka kezét.

Burits Pál
és Weigl Jolán esküvője

Elindult a megszállt Baranyába, hogy feleségül vegye Jolánkát és hazahozza Atádra. Annus nénye Bükkösdön lakott, szőlőjük közel volt a demarkációs vonalhoz. Többen is összeverődtek az esti órákban, akik át akartak jutni. Egy szerb járőr elfogta őket és Bükkösdre vitte a parancsnokságra, ami szemben volt nővéreék házával. Szerencsére valami szerb ünnep volt aznap, s hamarosan el is engedték őket.

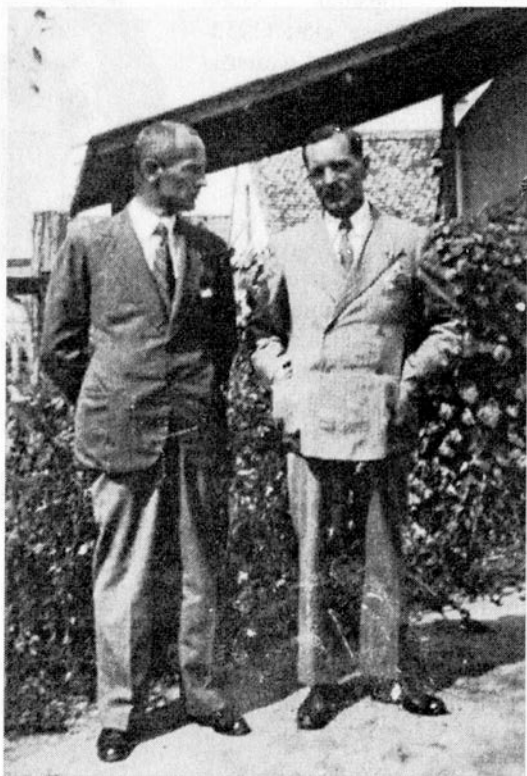
Sellyén aztán megtartották az esküvőt, és június 25-én, három nappal az esküvő után nővére segítségével (szőlőmunkásoknak öltözve) "átkapálták magukat" a magyar oldalra. Újra csak Jolánka levele idézi a megérkezést Nagyatádra: "...érkezés 26-án este. Kicsike üzlet, néhány méter rövidáru, fűszer, edény és kevés vasféle. Dolgoztunk örömmel, boldogan. Nagyon nagy a boldogságunk. Nem vágytunk gazdagságra, csak kenyérre. A jóságos Isten megsegítette az én drága, jó Mindenemet. A takarékból kölcsönvett pénzzel 1920-ban megvette az első vagon deszkát." Jolánkának, bár a háború alatt postakezelői munkát is végzett, kereskedő apja mellett nem volt idegen a boltos szakma.

Szabó és Burits

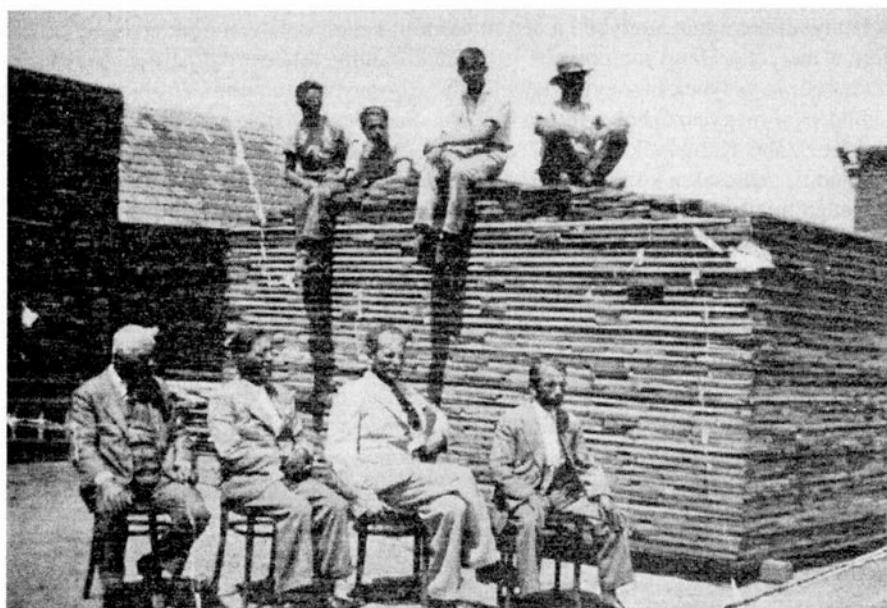
A kicsi boltot ettől kezdve a helybeliek csak "Szabóburics"-ként emlegetik. Babay József írásaiban gyakran találkozunk a névvel, mert az író édesanyja - Annus néni - ott lakott a szomszédban, "barátnéja" Burits Lukácsnénak. Pálnak az édesanyja volt a mintakép: hívő lélek, kötelességteljesítés, az elesettek támogatása, szorgalom, olyan élet, ahol mindig emelt fővel járhat.

Burits Pál a közös vállalkozáshoz tőkével nem rendelkezett. Szervezőkészsége, alkotóképessége, szorgalma és becsülete olyan erkölcsi értéket jelentett, hogy bőven pótolta a befektetés hiányát.

Fő feladata a kapcsolatépítés az ipari és kereskedelmi vállalatokkal, építkezési anyagok, különböző képviseletek (Hoffer-Schranz mezőgazdasági gépek, Shell üzemanyagok, Bonyhádi Zománcgyár stb.) áruinak bevezetése, a választék bővítése. A cégtábla feliratán a "csak megbízható, jó árut tartunk" nemcsak reklámszöveg, hanem alapelv is. Megkeresték a legjobb minőséget nyújtó forrásokat, a legkedvezőbb beszerzési lehetőségeket. A vevők pedig szakszerű, udvarias kiszolgálásban részesültek.

Szabó és Burits

A deszkaraktárban

Szabó és Burits cég

A Hunyadi utcai ház, melyben a cég működött, s melyet ház, melyben a cég működött, s melyet a Heigl malom zárt le, a telek malom felé eső kétharmadán helyezkedett el. Jó helynek bizonyult, közel volt a simongáti uradalom, és előtte vitt az út Lábod és a megyeszékhely, Kaposvár felé. Szemben az üzlettel állt a Nőthig ház, melyet Szabó Kálmánék megvásároltak. Ideális választás volt a raktározás szempontjából, nemcsak a közelség, hanem nagy belső udvara és a télikert jó kihasználhatósága miatt is. A lakoszobák az utcára és szomszéd körjegyző udvarára néztek. A kertnek, a domb alján a Barát-réttől elválasztó kerítése mellett hat sudár jegenye állott szabályos távolságban.

A Barát-rét, a Rinya völgye később a két család gyermekeinek legkedvesebb játszótere lett. A gyerekek fantáziájukkal mesevilágot teremtettek. A nádasban titkos utakat, kunyhót lehetett építeni, az árokban kis öblöket elrekeszteni ebihalnak, csibornak. Télen ródliztak a határtalan mezőn.

Szabó Kálmán a hagyományos üzletmenetet, a pedáns tisztaságot, az udvarias, gyors kiszolgálást tartotta fő követelménynek. Elveit Burits Pál is követte, de magára vállalta a fejlesztést. A döntések nem minden vita nélkül történtek. A mérleg nyelve mindig Jetta, Kálmán felesége volt. Édesanyja szorgalmát, becsületességét, nagy munkabírást és mély vallásosságát örökölte. Hat gyermeket szült és nevelt nagy szeretettel, józan szigorral. Egyszerűen, szinte puritán módon élt, jeggyűrűjén kívül más ékszert nem viselt. Konyhájáról éveken át vitték szegény családok az ebédet. Az üzleti életben méltó társa férjének. Az első nagyobb próba - Pál javaslatára - az első vagon deszka megrendelése volt.

Szabó Kálmán

A háború befejeztével beindultak az építkezések. Az igény nagyon ígérkezett, de egy vagon fűrészáruhoz saját tőke nem állt rendelkezésükre, az üzletből ennyit nem lehetett zavar nélkül kivonni. Bankhitelt kellett kérni. A döntés nyomán megvásárolt első vagon deszka hamar elfogyott. A vevőkör felkutatása Pál érdeme; kerékpárral járta a környező falvakat. Hamarosan bővíteni kellett az építőanyagok választékát.

Szabó család

Az üzlet fejlődése egyre több árukészletet, tőkét, pénzt igényelt. Ismét a családi összefogás segített. A Nagyatádi Járási Takarékpénztár Rt. részvényeseitől a Burits testvérek felvásárolták a részvényeiket. Többen szívesen váltak meg papírjaiktól, mert az osztalék kevés pénzt hozott, a részvény eladásával nagyobb összeghez jutottak. Így a részvénytöbbség a család birtokába került. A következő közgyűlés megválasztotta az új vezetőséget: Burits Pált igazgatónak, Almási Istvánt cégvezetőnek.

A család így hatékonyan tudott az aktuális feladatokban dönteni. A Szabó-Burits cég jó iskola volt az ott dolgozóknak is, akik közül kiváló szakemberek kerültek ki: Györffy Károly, Horváth Antal, Sárdi József, Herbán Pali, Hikman Dudi, Schulz

Jani. Krázsovits József végezte az irodai munkát, Hujber István pedig az építőanyagok ügyeivel foglalkozott.

A nagyobb tételt vásárlók, a fontos, visszatérő vevők esetén a cég engedményt adott az árból. Akkor még nem voltak szabott árak.

Az üzlet kezdett fellendülni. A környékbeli uradalmak mellett rendszeres volt a "könyves vevők" száma is. Ők nem a vásárláskor fizettek, hanem kis könyvbe írták rendeléseiket, s a havi tételt egy összegben fizették. A nagy tételű árut házhoz szállították a csendesebb délutáni órákban. Később Csepel kerékpárokat is árultak. A cégbiciklit mindenki használta. A két család gyermekei is azon tanultak meg kerékpározni. A hátsó udvar raktárpületei és a mézraktár közötti 60 méter hosszú terepen a tanulót valaki felültette a gépre, kicsit megtolta, s ha nyeregben maradt, elért az alsó raktárig, ott a fal állította meg.

Burits nagymama lakrésze változatlanul az üzlethez kapcsolódott, külön bejáratral, kerttel. Őreg korában már nem hagyták egyedül, valaki a Szabó lányok közül mindig vele aludt. Be-benézett még a boltba, levett egy-egy árut, de a modern dolgok már nem az ő világához tartoztak. Mikor forgalomba kerültek a hangos rádiók, ő is kapott egyet a szobájába. Egyik délben, mikor szólt a zene a rádióban, azt kérte, hogy valaki engedje ki a zenészeket (*a dobozból*), mert ebédidő van, és enni kell nekik. Ez azt is mutatja, mennyire belerögződött az emberekről való gondoskodás kötelessége.

A takarékpénztár igazgatója

Burits Pál családi élete az Árpád utcai albérletben kezdődött Berényi Sáríkával (Berényi Sári egészségügyi nővér volt). Hamarosan jelentkezett a baba. A kicsi szoba nem volt alkalmas a gyerek fogadására. Nővére, Szabó Kálmánné hívta otthonukba a fiatalokat. Itt jött világra 1921-ben Valcsics néni közreműködésével a kis fiú, akit Oktáviánnak kereszteltek. A nagy öröme keserűség jött, az édesanya megbetegedett. Az akkor még gyógyíthatatlan kór, a tbc támadta meg. Legfőbb gyógymód a szabad hegyi levegőn tartózkodás, fekvés, melyet "ligézés"-nek hívtak. A beteget fektették, hőmérsékletét ellenőrizték és az akkor ismert gyógyszereket adagolták. Jolánka a Budakeszi Tüdőszanatórium után Tátralomnicra, aztán Lovranába, Cirkvenicára, Krajnsgagorára került évente több hétre, majd Mátraházára, évente több hónapra.

Mindezekhez az anyagiakat is elő kellett teremteni. Burits Pálnak tehetségét, szorgalmát latba kellett vetni felesége gyógyulása érdekében. Jolánka óriási fegyelmel és hittel viselte keresztjét. A háztartásban minden általa használt tárgyat elkülönített, fertőtlenített. Azt senki sem tudhatta, mit érzett, hogy gyermekét nem veheti ölbe, nem csókolgathatja, simogathatja. A Szabó házból a kaszárnnyába költözött a család. Ez a harmadik lakásuk volt, amit még további négy bérelt lakás követett. Wolfék a Zrínyi utcában MEZ-gyári lakás, Tallián utca, Iskola utca (ma Mártírok u.). 1942-ben épült először a saját - és egyetlen - ház a Dózsa György út elején. Hála Dr. Naményi Miklósnak, a család orvosának, Jolánka állapota oly

mértékben javult, hogy vállalhatta az újabb gyermek világrahozatalát. 1933-ban megszületett kislányuk, Márta.

Az üzleti életben sikeres emberre felfigyelt Lelbach Keresztély földbirtokos, a Járási Takarékpénztár tekintélyes részvénytulajdonosa. Gyakorlatias, józan gondolkodású idős úr volt, fehér szakállal. Erős német akcentussal beszélt a magyart. Az ő javaslatára választotta meg a közgyűlés Burits Pált igazgatónak. (A jogtanácsos továbbra is dr. Steiner Béla ügyvéd maradt.)

Járási Takarékpénztár

Természetesen ez a körülmény könnyített ugyan a hitelhez jutás nehézségén, de a részvényesek érdekeit védő szigorú hitelezési rendet nem léphették át.

Feladatuk az volt, hogy a Takarékpénztár vagyonát (mely a részvényeseké volt) gyarapítsák, és a stabilitást megőrizzék. Erre a Pénzüntézeti Központ is nagyon ügyelt, revizorai (Tass Viktor, Géher János) évente megjelentek.

Az új igazgatónak több lehetősége nyílt arra, hogy gazdasági tehetségét kamatoztassa. Fiatal kezdőknek nyújtott hitelt. Fontos volt ez a déli végeken, ahol az új országhatár a korábban virágzó Dráván-túli kapcsolatokat elvágta.

Létrehozta az Erdőbirtokosok Fái Kitermelő Kft-t, hogy az erdők szakszerű kezelésével, telepítéssel, feldolgozással csökkenteni lehessen a jugoszláv, román, osztrák faimportot, melyre addig nagyon rá voltunk utalva.

Hasonló meg gondolás eredménye volt a szakszerű halgazdaság megszervezése. Hihetetlenül hangzik, de a somogyi halastavakból akkor Angliába exportáltak élőhalat tartálykocsikban.

A Burits családot szoros kapcsolat fűzte a nagyatádi Ferences-rendhez. A nagykanizsai plébánia, hogy segíteni tudjon a kisgyereket nevelő anyákon, ügyesen megszervezte rózsafüzérek előállítását, háziipari módszerrel. A szükséges anyagokat (fémhuzal, érem, szemek, feszület) és szerszámokat kiadták, betanították a munkát, és elszámolás után kifizették. A rózsafüzéreket a plébániákra küldték, ahol a hívek megvásárolhatták. Mivel az atyák nem szívesen foglalkoztak kereskedelemmel, Burits Pálhoz fordultak, aki szívesen tett eleget kérésüknek.

Létrehozták a Rosarium Kft-t. A rózsafüzérek alapanyaga nagyon változatos volt. Ezüstözött szálból és gyöngyből is készültek. Babun kisasszony, bécsi arab gyöngykereskedő is ellátogatott Atádra, hogy kollekcióját bemutassa, és egyben árut rendeljen. Mivel a kegytárgyakat leginkább a búcsúban keresték, a vásározó kereskedők voltak a legfőbb vevők. Hamar kiderült, nemcsak kegytárgyakat, hanem játékokat, bizsukat is forgalmazhatnánk ilyen módon. Gablonzból (ma Jablonec), Lipséből hozták az árut. A harmincas évek idején a család nyugodt polgári életet élhetett. Nagyatád társadalmi életében példamutatóan viselkedtek-segítettek a rászorultakat, közcélokra mindig adakoztak.

Burits Pál 1938.

Mint takarékpénztári igazgató, Burits Pál az irányítása alá került gazdasági erőt mindig eszköznek tekintette olyan célok megvalósításához, melyek a fejlődést szolgálták. Különösen szívén viselte az ifjúság sorsát. Azt vallotta, hogy a nemzet fennmaradása az ifjúság sorsától függ.

Ezért küzdött az "egyke" ellen. A Somogyi Újság egyik 1938. decemberi számában írja "A nagyatádi járás a reformok tükrében" című írásában: "...legégbekiáltóbb a

betegség a járás néhány egykés községében, ahol épp egyik legértékesebb, kifejezetten somogyi jellegű, ősi magyar fajtánk van kiveszendőben." A tervezett örökösödési törvényt nem tartja elegendőnek a baj orvoslásához.

Fontosnak tartja az ifjúság oktatását és a népművelést, de az ifjúság oktatásán belül, annak vallásos és hazafias nevelése mellett ugyanúgy szükségesnek tartja a gazdasági életre való nevelést is.

A községi képviselő testület 1941. március 19-i ülésén elsőnek szólal fel és javasolja a keresztes nővérek vezetete iskola épületéhez szükséges 30.000 pengő megszavazását, kijelentve: "...a jövő nemzedék szempontjából ... községünknek meg kell hozni ezt az áldozatot."

Természetesen nem hiányozhatott a jó tanulók jutalmazáshoz való hozzájárulás, ami már az 1926/27. tanév évkönyvében is fellelhető, mind a Nagyatádi Takarékpénztár (Kogler-féle), mind a Járási Takarékpénztár részéről, és továbbra is minden évben. Az iskola 1930/31. tanévről szóló évkönyvében is olvasható: "A Járási Takarékpénztár Igazgatósága az I. félév végén 10 db fémperselyt adományozott ...azzal, hogy a perselyek kiosztásával hozzájáruljon az ifjúság takarékoságra neveléséhez. Ezek kis könyvecskének kinéző, vörösesbarna perselyek voltak, rajtuk az aranszínű méhkassal."

Két szegény sorsú tanuló (egész évben felváltva történő) étkeztetését vállaló, 14 család között található a Burits és a Szabó család is. Ugyancsak olvashatjuk Burits Pál javaslatát a községi képviselőtestület egyik, 1943. évi ülésének jegyzőkönyvében, az akkor 50 fő községi segélyezettrel kapcsolatban: "Ha a jelenlegi fejenkénti 5.-P. havi segélyt 10.-P.-re emeli fel a Község a többlet-teher 50 %-át a vezetése alatt álló vállalatok a Község pénztárának megtérítik." Ez akkor a 2.500.-P-ből 1.250.-P. átvállalását jelentette havonta. (Ez idő tájt az a sláger járta, hogy "havi 200 pengő fix-szel, az ember könnyen viccel".)

A viszony a Kogler Béla vezetete Nagyatádi Takarékkal - annak ellenére, hogy tulajdonképpen versenytársak voltak- baráti és nagyon jó volt. Béla bácsi két veje, Dr. Vitéz Gaál Aladár és Dr. Hormay Mihály Burits Pál legszűkebb baráti köréhez tartoztak, csakúgy mint dr. Veres Dezső. Volt, amikor Pál napján Béla bácsi saját versével köszöntötte őt. A takarékpénztárnak legnagyobb jelentőségű művelete volt a két pénztézet fúziója. A cégbíróság 1947. évi július hó 8. napján kiadott végzése az egyesülést jóváhagyólag bejegyzi. Növekedett a Járási Takarékpénztár gazdasági ereje (téglagár, ingatlanok stb.) de mindezzel már sokat nem tehetett a hamarosan bekövetkező államosítás miatt.

A Takarékpénztár legjelentősebb ügyfele a Konzervgyár volt, amelynek létesítését Burits Pál élete fő művének tekintette. Másfél évtized alatt a Burits család sikeres üzleti tevékenységet folytatott. A Kőrmenden élő Burits József leánya Klári férjhez ment Paulik Jenőhöz és 1939-ben családi segítséggel Divatbolt Kft. névvel a Járási Takarékpénztár épületének Iskola utcai (ma: Mártírok utca) részében textilüzletet nyitnak. 1925-ben elhunyt Burits Teréz, Pál nővére, akinél Sellyén lakott. Árva leánya, Trucsi ezután Atádon, Pál családjának tagjaként nevelkedett, míg Vogronics Jenő építészvállalkozóval meg nem ismerkedett és össze nem házasodtak.

Burits Lukácsné temetésén

1936-ban meghalt Burits Lukácsné és a következő évben Jolánka édesapja, Weigl József. Ekkor a Tallián utcában lakott, szemben a Czindery-kastéllyal. Fiuk, mint az unokatestvérei, a pécsi Cisztercita Rend Nagy Lajos gimnáziumában tanult. Munkája miatt Pálnak sokat kellett utaznia, főleg Budapestre. 1935-ben vett DKW autót, melyet maga vezetett. 1938-ban a Rosariumtól utaztak Gablonzba és Lipcsébe, ott érte őket az "Anschluss", Ausztria német megszállása. A bevonuló csapatok között üggyel-bajjal vergődtek haza. A háztartás vezetéséhez alkalmazták Vucskics Gábort, aki végig kitarott mellettük. Szükség volt a segítségre, mert Jolánka újra szanatóriumba került, ott látogatták nyaranként gyermekei.

A Burits család 1936. Húsvétján a Tallián - Zrínyi utca sarkán lévő ház udvarán

(Oktáv, Márti, Pál, Jolánka)

A 30-as évek során Burits Pált többször behívták katonának, ahol gazdászati tiszti kiképzést kapott. Így vett részt az erdélyi bevonulásban, és ott figyelte fel Csóbor Kálmán nevű beosztottjára, aki élelmes, gyors, pontos fiatalember volt.

Polgári élet a háború előtt

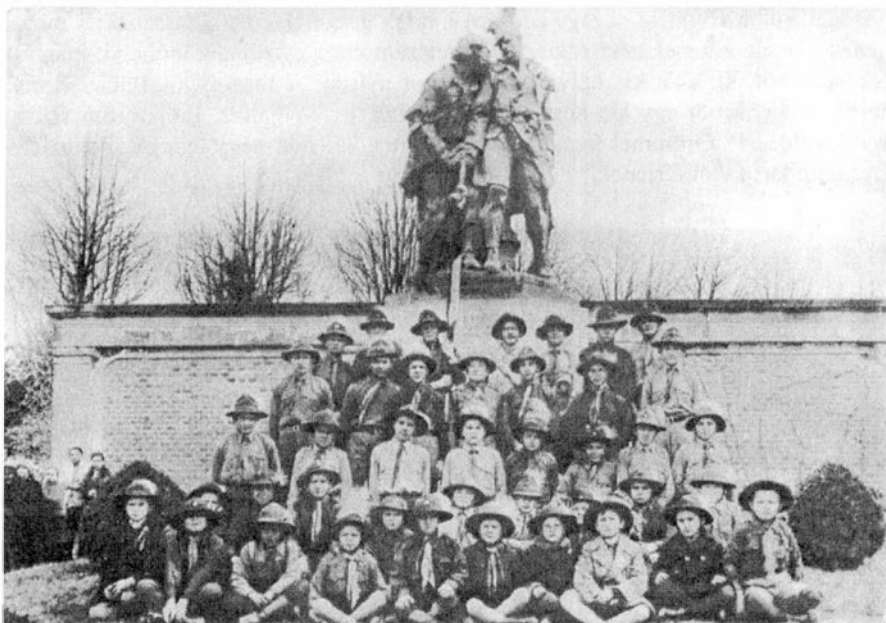
Burits Lukács leánya, Etelka takarékos, gondos, szerető édesanya mellett nőtt fel. Mikor férjhez ment, csak ezt a példát követte. Láta a hősiesség küzdelmet, melyet apja halála után vívott az özvegy édesanya, hogy gyermekei tanulhassanak és megéljenek. Az előremenekülést választotta. Felszámolta a csizmadia műhelyt, iparrendélyt váltott ki, és a kis helyiségben boltot nyitott. A mosolygós Babay Anna néni gyakran járt át egy kis beszélgetésre hozzá, barátnéjához. Etelka sem félt a gyermekáldástól. Örömmel fogadta és szülte meg két fiát, négy leányát. Az üzletben segítő társa volt férjének.

Polgári iskola 1932/33.

A Szabó családban sorban születtek a gyerekek, akik Valcsics néni segítségével jöttek a világra. Kálmán 1919-ben, Gizella 1920-ban, Etelka (Eci) 1923-ban, Emil 1925-ben, Magda 1929-ben és Edit 1936-ban. Edit születése előtt új keresztelő kutat állítottak a szülők a nagyatádi római katolikus templomban, amely ma is ott

látható a szentély bal oldalán. Tágas lakásuk kényelmes volt, de sok munkát is adott. A ház asszonya mindig legelsőnek kelt fel reggel, és utolsó volt, aki aludni tért. Az üzlet nyitása előtt már megszedte a főznievalókat a kertben, mert ő irányította a család ellátását. Az alkalmazott segítség mellett. Tagja volt a nőegyletnek, komoly feladatokat vállalt a szociális munkában. Őt kérték fel zászlóanyának a kiscserkészek zászlójának avatásán. A cserkészcsapatot Páter Kovács Kallsztfereces hittanár vezette.

A nagyatádi 155. sz. NAP cserkészcsapat

Nagyobb ünnepeken, névnapokon összegyűlt a család Szabóéknál. Ilyenkor néha 20-25 személy is ült az ebédlőasztalnál. Az anyagi biztonság mellett a gyerekeket szerénységre és takarékoságra nevelték. Zsebpénzüik diákkorukban is kevés volt. Útravalóul kapták édesanyjuk mondását: "Ami a fejetekben van, azt senki nem veheti el tőletek."

A két család gyermekei ahogy nőttek, a kisfiúk az állami elemi iskolába, a lányok a Keresztes Nővérek Római Katolikus Polgári és Elemi Leányiskolájába jártak. Tíz-éves koruk után a négyéves polgári iskolát végezték el Nagyatádon. Itt tovább már nem tanulhattak, más városokban folytatták tanulmányaikat.

Ünnepi vacsora Szabóéknál

A fiúkat P. Kovács Kalliszt nevelte a természet szeretetére. Sokat kirándultak, együtt játszott velük. Kitűnő tanítóiak voltak, mint Szekeres Lajos, aki Oktávot vezette be az írás rejtelmibe. A nyelvtanulás is fontos volt, Winter Józsa nagyszerű német tanárnak bizonyult. A Keresztes Nővérek is tanítottak német nyelvet.

A gyerekek számára a nyári vakáció ideje volt a szabadság. Fürdés a Rinyán, Simon Géza és Jenő, Németh Zsiga és Márta voltak a közeli barátok. Később, mikor teniszezni kezdtek, kialakult egy csapat: Német Lali, Bognár Karcsi, Bognár Zsuzsa, Malachowszky Laci, Nikolits Vera, Farkas Jenci, Simon Jenő, Szabó Emil állandó sportolók voltak. A körmendi Burits lányok is sűrűn látogatták a nagyatádi rokonokat.

Ahogy növekedtek a gyerekek, a munkába is egyre jobban bevonták őket a szülők. Rakodásnál, a fűrészáruk átvételénél mértek, segítettek a méz kiadásánál. Piaci napokon jól jött a segítség, nem is szólva az országos vásárokról! Ünnepeken a közös ebéd Szabóék nagy ebédlőjében volt. Húsvét, Karácsony alkalmával eljött Kisasszondi (Knapp) Jani bácsi, és öccse Tóni. A fiatalság különösen szerette őket, kitűnően zongoráztak, tréfás dalaikkal kellemes légkört teremtettek. Az egyik szilveszteren a fiatalok, Szabó Kálmán és Emil, Vitélyos Béla, Almási Elemér, Paulik Jenő, Burits Oktáv és Hugi (Edit) jól sikerült előadást szerveztek.

Szabóéknál mindig volt "nagy lány" a családban. Segítettek anyjuknak, gyakorolták a sütést-főzést, a fiúk örömeire, hiszen ami szemre, esetleg minőségre nem sikerült tökéletesen, azt a férfinép boldogan elfogyasztotta. Vasárnaponként szép időben

felkerekedett a család, kísértáltak a temetőbe, friss virágokat vittek. Visszaútban "kijárt egy fagyalt a Gáspár cukrásznál". Tavasszal hóvirágot szedtek a simongáti erdőben, majd gombát szedtek Kálmán bácsival, mert ő ehhez is értett ugyanúgy mint az alma, vagy a legédesebb görögdinnye beszerzéséhez. A ház nagy kertjében a rózsafák is az ő védelme alatt álltak. Az utcai kerítés mentén orgonabokrok nyitak, májusban fehér és lila virágözönnel.

A legidősebb fiú, Szabó Kálmán leérettségizett. A kereskedői hajlamot ő örökölte leginkább. Eleinte az idősebbekkel együtt dolgozott, később már maga intézte a külkereskedelmet. Ausztriában, Jugoszláviában majd a visszacsatolt Erdélyben az ő feladata volt a fűrészarúk beszerzése. A sok munka mellett néha bánta, hogy nem tanult tovább, de lelke mélyén örült a felelősségteljes döntésekkel járó feladatnak.

A háború után ő szervezi meg és vezeti az "en gros" nagykereskedést, ami a Kosuth utcán volt. Ezáltal egyszerűbben beszerezhetővé váltak az áruk Nagyatádon a környék kereskedői számára, akik így közelebből és könnyebben tölthették fel árukészletüket.

Közben 1939-ben kitör a második világháború. Burits Oktáv a francia nyelv gyakorlása céljából akkor Svájcban tartózkodik. Táviratilag hívják haza.

Megkezdődött a hadigazdálkodás, egyes élelmiszerekre jegyrendszert vezetnek be, ezzel szaporodik a munka az üzletben.

Az 1941-es év emlékezetes maradt a családban: Szabó Gizella és Dr. Molnár Péter tanár június 29-én házasságot kötöttek. (Péter később a pécsi Zenei- és Képzőművészeti Gimnázium igazgatója lett nyugdíjazásáig.) Fénykép is megörököltette a nagy eseményt, ez az utolsó alkalom, hogy Nagyatádon együtt volt a kiterjedt rokonság.

Ugyancsak ebben az évben teljesült Burits Pál álma: létrejött a Nagyatádi Konzervipari Kft, melyet élete fő művének tartott. A gyár története külön fejezet, itt a család sorsát folytatjuk.

1942. szomorú év: március 11-én a pécsi klinikán hosszú betegség után, mégis váratlanul meghalt Jolánka, Pál felesége.

Az első családi ház, mely várta asszonyát, már elkészült, de ő nem léphette át a küszöbét. Halálakor fia Budapesten a Közgazdasági Egyetemen tanult, kislánya alig tizenkét éves volt.

Háborús idők Nagyatádon

1943-ban megkezdődött az új gyárépület építése. A fiatalok diákok voltak, élték kellemes diák-éveiket. A fenyegető háború még nem érintette meg őket. Oktáv megismerkedett Óvári Magdival, aki az Angolkisasszonyoknál tanult. Ő lett a felesége.

Közben a konzervgyár hadiüzemmé vált, termékeit a honvédségnek is szállították. Egyre több embert hívnak be katonának. Nagyatád bombatámadások célpontja lett. A konzervgyárat Körmendre mentették. Nagyatádon 1944. végén, mikor közeledett a front, a gyár vezetősége úgy döntött, hogy a berendezéseket és a legfontosabb

készleteket biztonságba kell helyezni. Körmenten egy használaton kívüli malmot béreltek ki. Útnak indítottak néhány vagon, gépekkel, szerelési anyagokkal. Két-többe ezek közül a Szabó család személyes holmijait is becsomagolták. Ez a két vagon elindult, de soha nem ért Körmentre. Minden állomáson német eligazítók működtek, akik feltehetően a "hadi" szállítmányok közé sorolták, és Ausztriába irányították, visszahozni már nem lehetett. Nagyatádot a front miatt kiürítették, a Hunyadi utcában levő lakás és bolt minden berendezése (sok tűzhely, vasáru, cukor) odaveszett. Közben Körmenten szerelték fel az üzemet, ott települt le a család. Jetta néni gondja volt a sok ember ellátása. Háborús hányattatásuk során a mi családjunkat is vendégül látták egyszer (a szerk. megjegyzése).

1945-ben Körmenthez is közeledett a front. Hiába készült el az üzem, áram nélkül nem működött. Úgy döntöttek (Szabó, Burits, Almási, Dr. Molnár, Matán), hogy Szaknyérba, egy kis őrségi faluba mennek, ahol Csóbor Kálmán konzervmester családjá befogadta őket. Végül mégis tovább akartak indulni nyugatra. Burits Pál előre ment szállást keresni. A konzervgyár kocsijában utazott Márti lánya, Darabné Matán Ibolya kis csecsemőjével, Szabó Emil és a gépkocsivezető.

Pankasznál egy orosz repülőtámadásnál az előttük álló német löszeres kocsit felrobbant, autójuk égve repült ki a mezőre. A sofőr és a kisbaba meghalt, Matán Ibolya lábát törte és megsebesült, Emil súlyosan megégett, és megsebesült Burits Pál is. Emil és Márti gyalog visszabotorkáltak Szaknyérba, de szerencsére odaért a gyár teherautója Borbás Jóskaival, aki felismerte, felszedte a sebesülteket, és elvitte őket Muraszombatba, a kórházba.

Közben az oroszok elfoglalták Szaknyért, elvitték a férfiakat, csak Emil maradhatott égett, sebesült állapota miatt. Inta pusztán egy gyűjtőtáborban őrizték őket, de Almási Istvánnak, Csóbor Kálmánnak, Szabó Kálmánnak sikerült megszökni, Molnár Péter ellenben csak évek múlva került haza. Amint lehetett igyekeztek haza Atádra. Lovakat, kocsikat vásároltak és hazaindultak, kerülve az utakat, ahol oroszokkal találkozhattak.

Oktávot is behívták a pécsi IV. Légvédelmi Tüzérsztyályhoz, Balatonfüzfőn teljesített szolgálatot.

A 44-es év októberében, a Horthy-proklamáció utáni sikertelen kiugrási kísérletet követően a nyilasok átvették a hatalmat. December 4-ére az oroszok elérték a Balatont, délen kialakult a Margit-vonal. Oktáv osztályorvos a fronton Hormay Miska bácsi, nagyatádi tisztiorvos volt. Februárban hátravonták őket Fertőendrére, Fertőszentmiklóson volt a parancsnokság.

A menekültáradattal együtt Ausztriában kerültek amerikai hadifogságba. A négy fogolytáborban töltött nap után szélnek eresztették őket azzal, hogy harcoló alakulatnak nincs ideje hadifoglyokkal vesződni és a háború is véget ért. Oktáv egy gazdánál talált helyet, munkát. Keményen dolgoztak, kapáltak, melyért fizetést kaptak. 1945. végén aztán az amerikaiak hivatalosan hazahozták őket.

A hazatérés tele volt aggodalommal, hiszen Nagyatádon az ostromállapot 4 hónapig tartott, az egész település romokban volt. Szerencsére a családból mindenki

életben maradt, megkezdődött az újjáépítés. A gyár is visszatelepült Körmentől Atádra. Oktáv csak hazatérte után tudta meg, hogy apja és rokonai milyen megpróbáltatásokon estek át. A család otthona - a Hunyadi utcában - az első frontvonalban volt. Az üzletben a rengeteg áru szinte mind tönkrement.

Nagyatádon, a Hunyadi utca Simongáthoz közeli része lakhatatlan volt. Szabóék háza és vele szemben az üzlet romos, hiszen itt tombolt négy hónapig az első vonal a háborúban. Mellette bekerített drótsövény: aknamező.

A Szabó-Burits család ezért az 1942-ben elkészült új Burits házba költözött - mely távolabb a fronttól - nem sérült annyira. Azonnal hozzáláttak a romeltakarításhoz. Az ablakokat hólyagpapírral fedték. Szabó Emil lovas kocsival járt Nagykanizsára, Marcaliba, Pécsre árut szerezni.

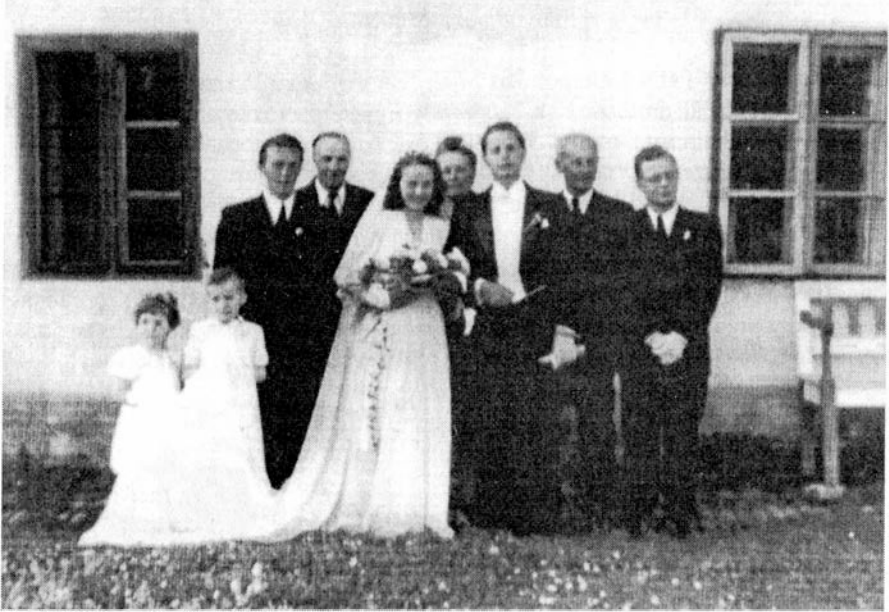
A Szabó ház a háború után

A fokozódó inflációban a pénz értékét veszítette, élelmiszer, elsősorban tojás volt a valuta. Legkeresettebb áru a fekete ruhafesték. Mindenki igyekezett a kincstári holmikat befesteni. Nagy értéke volt még a gyufának, étolajnak, petróleumnak, cukornak, de leginkább a sónak!

Az utak nem voltak veszélytelenek az oroszok miatt, szerencsére egy kis "csúszó áru" átadása után meg lehetett velük alkudni.

Az utolsó atádi évek

Burits Pál fia, Oktáv - miután a budapesti Közgazdasági Egyetemen diplomát szerzett - 1947-ben feleségül vette Óvári Magdit. Nagyatádon telepedett le és Magdi lett a Burits ház első asszonya.

Burits Oktáv esküvője 1947.

A konzervgyár 1947. őszén már nem alkalmazta Oktávot, aki más megélhetés után nézett. A Péti Nitrogénműveknél dolgozott a korábbi, volt Shell lerakat területén. 1948-ban államosították a gyárat, az igazgató Burits Pál ellen hajszát indítottak. Letartóztatták, Kaposvárra vitték, majd a vizsgálóbíró szabadlábra helyezte, és akkor végleg Budapestre költözött.

Fia 1949. novemberében Kecskeméten konzervmesterként helyezkedett el. 1948. júniusában Szabó Etelka (Eci) és Györffy Károly összeházasodtak, szép kis üzletet nyitottak, jó forgalmú helyen a Baross utcában. Lakásuk az ifjú Buritsékkal együtt a Dózsa György utcában volt.

1950-ben mindenkinek el kellett hagyni a házat azzal az ürüggyel, hogy egy orosz tábornok költözik oda. (Soha nem lakott benne.) Szabóékát az üzlet miatt állandóan zaklatták, büntető adókat róttak ki rájuk.

1951-ben megkezdődött a kitelepítés, Szabóéknak is el kellett hagyni otthonukat. Kálmán fiuk (aki Marcaliban a TŰZÉP-nél dolgozott) magához hívta szüleit. Édesapjának, mivel Atádról utánuk nyúltak, még a fizikai munkát sem engedték

meg. Így Pécsre költöztek. Etelkák is elköltöztek Lellére, mert valaki értesítette őket: "rajta vagytok a listán".Ezzel a Burits család utolsó tagjai is elhagyták Atádót, ahol majd százharminc éve éltek és dolgoztak. Szabó Kálmánné erős lélekkel mondta ekkor: Isten adta, Isten elvette (ti. az otthonukat). Szerencse, hogy van hat jó gyermekünk.

Távol a szülőföldtől

Budapesten Burits Pál a káderpolitika miatt teheségéhez illő munkát nem találhatott. Dr. Maliga Pál professzor, a Kertészeti Egyetem Növénynemesítő Tanszékének vezetője alkalmazta, mint fizikai munkást. A természetben, szabad levegőn és jó társaságban végzett szorgalmas munka jót tett egészségének.

Fia Kecskeméten lakott már, leánya pedig férjhez ment Dr. Pfahler Pál sebészorvoshoz, és Balassagyarmatra költözött. Minden év január 25-én, Pál napján összegyött a család és emlékeztek az atádi ismerősökre: ki tud róluk? Aggódva figyelték otthonmaradt ismerőseik sorsát, akik két világháborút átszenvedtek, szorgalmas munkával talpraálltak, és akkor egyszerre megfosztották otthonuktól. Szétszórták őket a Hortobágyra, kényszermunkára, és más távoli helyekre, megbélyegző propaganda kíséretében.

Gyakran kijárt Burits Pál Érdre, gyermekei gyümölcsösét gondozni. Itt ismerkedett meg özvegy Lehner Ödönné, Cservény Krisztinával (Lehner Ödön könyvet írt az őszibarack termesztésről, faiskolájuk nagy részét elvették a Sasad Tsz részére.), és 1951-ben csendben összeházasodtak. Barackosukban szívesen nyaraltak az unokák, mind a hatan. Márti leánya Pestre költözött, ők gyakran voltak együtt a nagypapával, a kecskemétiak csak nyáron.

Burits Pál unokájával

Feleségével, mint a gazdálkodók, a késő őszt és a telet pihenéssel töltötték, fürdőre jártak, színházba, hangversenyekre. Számos jóbarátjuk volt.

Burits Pálnak 1963. őszén kezdődtek panaszai. Kivizsgálás után gyomorrákot állapítottak meg. Megműtötték, de már menthetetlen volt. Mindenkitől elbúcsúzott, bocsánatot kért és megbocsátott. Krisztina az utolsó órákban is mellette volt. 1964. március 24-én temették Budán, a Farkasréti temetőben. Temetésén nagyon sok jóbarát vett részt, még atádiak is. A búcsúbeszédek közül megmaradt Dr. Wágner Oszkár, az Irgalmas Rendi kórház orvosának szövege. Részlet:

"Mint ifjú, a somogyi honfitársaiddal hazafias kötelességedet teljesítetted. A sziklás olasz harctér a Te bátorságodról regél. Hívó vagy egy életen át. Korán megérzed a nagy idők szociális kötelességeit. Mint szakember megvalósítod azt, amit gyakorlatilag elképzeltél. Amikor az idők a lemondást kívánják tőled, szerény munkakörökben is az vagy aki voltál. Hítvesed hosszú betegsége a házashűség becsületes teljesítése. Kiváló gyermekeket nevelsz özvegységedben. Veled teljesen rokonlelkű, bibliai "erős asszonyra" találsz és vele együtt járod az élet szép, olykor göröngyös útját.

Mi, gyászoló szeretteid és jóbarátaid igazából tudjuk, hogy mindig csak adtál lelket és adtál fizikai segítséget. Nagyon szeretünk és tisztelünk."

Az atádi Burits családban a nevet Oktáv fia Pál örökíti tovább. Két fia: Pál és Oktáv, leánya Magdolna után újabb hét utóddal növekedett a család. Oktáv húgának, Mártának is három gyermeke és hat unokája van.

Pusztavacs 1997. május 24. Óvári Magdolna és Burits Oktáv 50 éves házassági évfordulója (Ebben a kis templomban esküdtek 1947-ben).

Oktáv - apja nyomdokaiba lépve - a Kecskeméti Konzervgyár szárító üzemének vezetője. 1968-tól Budapesten a Hungarofruit export-import vállalatnál volt szakértő, majd gazdasági tanácsadó nyugdíjazásáig. Nyelvtudását az export-ügyek intézésénél hasznosította, sokat utazott távoli földrészekre is. Tapasztalatait szakönyvekben ismertette. Könyvei sikeresek voltak, nívódíjat is kapott. 1982-től nyugdíjas, de még sokáig működött tanácsadóként magyar szárítóüzemeknél. A család közeli és távolabbi tagjait ő tartja számon. 1998-ban nagy Burits találkozózt rendeztek, melyen Burits Lukács leszármazottai több mint százan jelentek meg. A háromnapos találkozózt Szabó Hugi lánya, Besenyei Bálintné (Edit) szervezte férjével.

A Szabó család is mélyponton volt az ötvenes évek elején. A szülők földönfutóvá lettek, felváltva laktak hat gyermeküknél. Mindenütt örömmel fogadták őket, és tízenyolc unoka mellett akadt tennivalójuk. Utolsó éveiket legkisebb lányuknál, Editnél töltötték. Mikor egészségük megrendült, orvos fiuk, Dr. Szabó Emil gondoskodott kórházi ápolásukról.

Valamennyi gyermekük - kemény munkával - talpon maradt, és sikeres életpályát futott be.

Kálmán és Eci jó üzletemberek, Emil Szigetváron főorvos lett. Magda tehetséges zongorista, zenetanár, dr. Tass Viktor ügyvéd felesége. Gizi és igazgató-tanár férje hat gyermeket nevelt fel. Editke, dr. Paulik Jenőné vegyész-mérnök-feltaláló férje korai halála óta unokáinak él.

Szabó Kálmán 1972-ben 80 éves korában, Etelka néni pedig 1978-ban 84 évesen halt meg.

Mindketten a pécsi köztemetőben nyugszanak.

A kiterjedt és igen tehetséges polgári családból nem maradt senki Nagyatádon, csak a nagy síremlék őrzi nevüket.

Burits síremlék
Nagyatádon

II. rész

A Konzervgyár története

Rendkívüli szilvatermés mutatkozott 1939-ben az egész országban. A Gyümölcs-termelők Országos Egyesülete (GYOE) állami támogatással, bosnyák mintájú szilvaaszalót építtetett több helyen, így Ötvöskönyiben, melyet bérelni lehetett.

Halász Ferenc, a GYOE intézője, ezt megelőzően nagyarányú gyümölcsfa telepítési akciót bonyolított le, többéves munkával a nagyatádi és környező járásokban. Ennek során ismerkedett meg Matán Istvánnal, akinek Ötvöskönyiben több holdas gyümölcsöse (főleg alma) volt.

Matán István - korábban terménykereskedő - az 1930-as gazdasági válság következtében tönkrement. A családja nevében levő ingatlanokat annyira leterhelték, hogy hitelt nem kaphattak, tőkéje pedig nem volt. Ekkor fordult a Nagyatádi Járási Takarékpénztárhoz, Burits Pál igazgatóhoz. Nagy szerencsére Burits Pál szívesen támogatta az eredményt ígérő munkahelyeket teremtő vállalkozásokat. Hitelnyújtás a felsorolt okok miatt nem volt lehetséges, mert arra a hitelezők lecsaptak volna. Ezért, miután tájékozódott az aszaló-bérlet tervéről, egy "á meta" üzletet ajánlott Matánnak. Ez társas üzletet jelentett, melyhez a takarékpénztár adta a pénzt. A vásárolt eszközök, a termelt árú a takarékpénztár kizárólagos rendelkezési jogával, kezizáloggal is biztosítva lett, hogy a hitelezők hozzá ne férjenek. Az üzlet eredményéből fele-fele részben osztozott a takaréék és Matán István. A szakmai tevékenységet Matán vezette és ezért fizetést kapott (a dolgozó családtagok is), mint a többi alkalmazott.

Csakhamar kiderült, hogy a hazai szilvatermésnek csak egy hányada felelt meg az aszalásra előírt méretnek. Megoldást a szilvalekvár főzése jelentett. A takaréék az "á meta" megállapodást erre is kiterjesztette, így beszerezhették a szükséges eszközöket, megszervezhették a munkát. Hangulatos képet mutatott (három műszakban folyt a termelés), amint a kivilágított féltetős szín alatt az asszonyok vidáman énekelve kevergették üstökben az illatos lekvárt. Jól besűrítették, zsirpapírral bélelt ládába rakták. Mindez szoros pénzügyi ellenőrzés mellett folyt, Almási István és Németh Lajos munkájával.

A nagy termést nagy áresés követte. A lekvárt tárolni kellett a nagyobb haszon elérése érdekében.

A tárolás a Lelbach uradalom használaton kívüli épületeiben történt, nem túl ideális körülmények között. Az áru kezelésénél a takarékpénztár tisztviselői segítettek. A szilvaszárítóban ezután kukoricát, majd almát szárítottak. Burits Pál felkereste Szigetváron Felcser János barátját, aki létrehozta az ottani konzervgyárat. Meggyőződött, hogy a gyümölcs további feldolgozása lényegesen több eredménnyel kecsegtet. Nagyatád térsége, a nyugatra és a Balaton felé terjedő terület fehér folt volt a konzerviparban.

Burits Pált 1940-ben behívták katonának, mint gazdasági tisztet. Itt figyelt fel egyik beosztottjára, az energikus, pontos fiatalemberre: Csóbor Kálmánra. Meg-

hívta, hogy a leszerelésük után jöjjön dolgozni Nagyatádra, de előtte végezze el Budapesten az Erjedéstani Intézetben (későbbi Központi Élelmiszer Kutatóintézet) a Konzervipari Szaktanfolyamot, vagyis konzervmester-tanfolyamot. Természetesen a költségeket fedezi, és ebben meg is egyeztek.

Hulló almából készült az almavelő-alapja a vegyesíznek. 1941-ben az "á meta" társulás keretében ennek előállítására rendezkedtek be.

Egy kisebb mobil kazánt szereztek, perforált gőzcsővel, nyomás alatt üzemeltethető, billenthető gőzölő-hordókat, a kénssav elkészítéséhez szükséges berendezést stb. Így mintegy 440 tonna jó kötőképességű, világos színű almavelő készült abban az évben.

A konzervgyár létesítéséhez azonban már a társulás keretei is szűknek bizonyultak és Ötvöskónyi sem volt ideális hely a fejlődéshez. Ezért Burits Pál és Szabó Kálmán megvásárolták a Lebach örökösöktől a nagyatádi 200 éves "Czinderykastélyt", és területén megalakult a Nagyatádi Konzervipari Kft, amelynek tulajdonosai: Burits Pál, Matán István, Szabó Kálmán és a Nagyatádi Járási Takarékpénztár voltak.

A tőke pedig úgy állt össze, hogy Burits Pál és Szabó Kálmán az ingatlan megvásárlására fordított értékkel, Matán István pedig a Járási Takarékpénztárral közösen ugyanilyen értékben az "á meta" üzletből származó nyereséggel lépett be a kft-be.

Ügyvezető igazgatók: Burits Pál és Matán István, konzervmester: Csóbor Kálmán, üzemmérnök: Almási Elemér vegyész mérnök, az adminisztrációt Varkói Kálmán vezette, aki korábban a Lábodi Keményítőgyár tisztviselője volt.

A pénzügyi ellenőrzés úgy történt, hogy minden bevétel a takarékpénztárba folyt be az ott vezetett számlára, és onnan történtek a kifizetések is.

Burits Pál igazgató ekkor - saját házának elkészültéig - az utolsó bérelt lakásban lakott a Takarékpénztár épületének az Iskola utcai szárnyában, a Divatbolt mellett.

A gépek, eszközök, engedélyek beszerzése rengeteg utánjárást kívánt. Burits Pál a fejlődés motorja volt, így jól egészült ki a vezetés Matán István termelési tapasztalatával.

Új épület kellett a munkateremnek, üstöknek, vákuumszivattyúk elhelyezésére. Az épületen kívül a szabad térségen üveggel fedett palántanevelő kertet létesítettek, azon kívül az előírásnak megfelelő légoltalmi óvóhelyeket.

A régi gyár

Az új vállalkozás jogászi teendőit Dr. Veress Dezső látta el, míg a takarékpénztár jogtanácsosa továbbra is Dr. Steiner Béla volt. Az első vákuum-üst üzembe helyezésével és vegyesíz gyártással kezdte működését a konzervgyár. Pár hónapig Ludvig konzermester mellett sajtótította el a szakma gyakorlati fogásait Csóbor Kálmán, de hamarosan önállóan dolgozott.

Csóbor Kálmán és családja

A vegyesízes ládák végére ragasztott címkéket (és más reklámot) a fiatal Benyák, a tehetséges iparművész készítette, szép kivitelű, Nagyatádra és a konzervgyárra utaló rajzzal. A cég levélpapírján is ez szerepelt zöld színben.

NAGYATÁDI KONZERVIPAR KFT.

FOLYÓSZÁMLA: A NAGY-ATÁDI JÁRÁSI TAKAREKPÉNZTÁR R.T.-NÁL.
 POSTACSEKKSZÁM: NAGY-ATÁDI JÁRÁSI TAKAREKPÉNZTÁR 20.148
 BUDAPESTI IRODA: V, ZRINYI-UTCA 12. TELEFONSZÁM: 128-098.

TELEFONSZÁM: 20.
 TAVIRAT: „KONZERVGYÁR”

Nagyatád, 1947.

A cég levelező papírjának fejléce

A gyár profiljába akkor a vegyesíz és dzsemek gyártása mellett káposztasavanyítás is tartozott. Ezt nagy, 150 mázsás tölgyfahordókban készítették, melyek a Korona

szálloda udvarán lévő, bérelt raktárakban voltak felállítva. Burits Pál alapelve: a legjobb minőség előállítás.

A vegyesíz iránti nagy kereslet miatt egyes gyárak olcsó anyaggal, így például tökkel is keverték a vegyesízt. A Nagyatádi Konzervgyár tavasszal, mikor a szezon elmúltával lement a narancs ára, nagy tételben felvásárolta, majd ledarálták, tartósították, és minden főzetbe tettek belőle egy keveset. Ez annyira javította a minőséget, hogy egymásután jöttek a köszönőlevelek, pl. a MNB kolozsvári fiókjától is. A sikeres szakmai élet nagy örömet jelentett, de a családfő mégsem lehetett maradéktalanul boldog, 1942. március 11-én elhunyt felesége. Nagyatádon helyezték örök nyugalomra, sírhelyétől akkor még jól láthatók voltak az épülő házuk falai, melybe soha nem költözhetett be.

Burits Pál fia, Oktáv Budapesten egyetemre járt, kislánya sógor-nője családjában nevelkedett. Az elkészült házhoz külön részt építtetett és odaköltöztette Vucskics Gáborral feleségével és három gyermekével. Ők egészen az államosításig ott laktak.

Burits Oktávné, Vucskics Marika

A gyár megkövetelte a pontos munkát. Bármilyen jól ment a gyártás és értékesítés, nyilvánvalóvá lett, hogy a Czindery-területen nincs lehetőség a további fejlődéshez.

Burits Pál a Lelbach örökösökkel való jó kapcsolatának köszönhetően megszerezte a kft. részére a somogyszobi vasútvonal és a műút kereszteződésénél a jelenlegi gyártelep területét.

Épül az új gyár

1943-ban megkezdődhetett az új gyártelep építése, a napjainkban is üzemelő, sok embernek kenyeret adó konzervgyár létrehozása.

Burits Pál a hasznos eszköznek tekintette, amellyel hosszú távon sok munkaalkalmat adó, gazdasági fellendülést hozó ipart teremthet szülőföldjén. Ezért azt ismét a vállalkozásba fektették, annak továbbfejlesztésére. A vezetők csak fizetésüket vették fel, a haszonhoz nem nyúltak! Alapvető elv volt, hogy a műszaki felkészültség a legmodernebb legyen. Szakemberek látogatták a gyárat: dr. Szabó Béla ker-

tészprofesszor, dr. Kardos Ernő, a Konzerv- és Paprikaipari Kutató Intézet későbbi igazgatója, Keilwert Vilmos, a Láng Gépgyár főmérnöke.

Épül az új gyár. Nádfehérszeg 1943.

A munka az új telepen kútúrással, iparvágány- és gyárkémény-építéssel, raktárak, kazánház és egyéb épületek építésével indult. Először egy-egy 182 méter hosszú pincetároló készült el. A homokos domboldalon félig földbevéjt, és fával-náddal borított tároló kiváló hőmérsékletének köszönhető, hogy a harcok alatt a hordós velőkészlet megmaradt. Az újratermelést azzal kezdhették. A berendezések zömét a Láng Gépgyár gyártotta, de az árát előre ki kellett fizetni. Amíg folyt az építkezés, a régi üzemben teljes erővel termeltek. Exportáltak meggylevet Svájcba, barackpulpot Csehországba, savanyúkáposztát Svédországba. A Földművelési Minisztérium étkezdejét a kft. látta el savanyúsággal. Nagy mennyiségben vásárolt vegyesfűt a honvédség is.

Az új gyár kazánháza 1943.

A gyárat ekkor hadiüzemmé nyilvánították, a parancsnok Lázár Lajos főhadnagy volt. Ez azzal az előnnyel járt, hogy a gyár férfi dolgozóit nem hívták be katonának. Igaz, hogy a külön előírásokat be kellett tartani: igazolatlan hiányzóval szemben a hadiüzemi parancsnok járt el. Tilos volt bármilyen politikai pártnak agitálni a dolgozók között, jelvényeket viselni, röpiratokkal, plakátokkal demonstrálni. Megtörtént, hogy Cs. fiatalember nyilas pártjelvényvel jelent meg. Burits Pál ezt látva, azonnal elbocsátotta. Az 1943. május 31-ei taggyűlésen határozatok születtek szociális alapokról:

Taggyűlési határozat.

Tisztviselői nyugdíjalap létesítése.

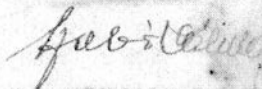
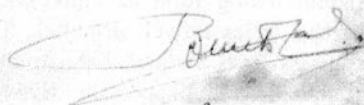
A taggyűlés elhatározza, hogy a társaság tisztviselői és alkalmazottai, valamint azok özvegyei és árvái javára nyugdíjalapot létesít és erre a célra - az 1942. évi nyereségből - 10.000.-- Ft folyósít oly módon, hogy az a társaság egyéb vagyonától elkülönítve kezeltesse.

A taggyűlés elhatározza, hogy jelen jegyzőkönyvhöz csatolandó jegyzékben felvett alkalmazottak az egyénenként megállapítandó szolgáltatási alap arányában elismert biztosításmatematikai szakértő által elkészített tervszerint megfelelő nyugdíjkiegészítésben, illetve özvegyeik özvegyi nyugdíjkiegészítésben, árváik pedig nevelési pótlék kiegészítésben részesüljenek.

A fentiek szerint nyugdíj, özvegyi nyugdíj és nevelési hozzájárulás kiegészítés fedezetéül kizárólag az egyidejűleg megazavazott 10.000.-- Ft tőke szolgál és az Igazgatóság sem annak kiegészítésére, sem pótlására, sem bizonyos kamatláb szerinti kamatoztatására kötelezettséget nem vállal, illetve e tekintetben szavatossággal nem tartozik. A fentiek szerint külön célt szolgáló 10.000.-- Ft házasági tőke kezelését az Igazgatóság magára vállalja és tartozik annak elhelyezése és gyümölcsösztetése tekintetében a jó kereskedő gondosságával eljárni.

A taggyűlés utasítja az ügyvezetőket, hogy fenti határozat értelmében járjon el, a tisztviselőket és alkalmazottakat ezen elhatározásairól értesítse.

Nagyatád, 1943. május 31.

Taggyűlési jegyzőkönyv
Készítve: 1943. május 31.

Taggyűlési
határozat

A Konzervgyár 1943-as dolgozói névsora:

Almási Elemér, Varkói Kálmán, Tass Károlyné, Csáki Pálné, Kalota Júlia, Habuda Anna, Csóbor Kálmán, Csere István, Kövesi János, Fülebics Ferenc, Pacsi János, Béres György, Nemes János, Csepeli Ferenc, Lengyel György, Máyer József, Papp Vince, Tóth János, Takács György, Gáspár István, Merencsics János, Lovász János, Madarász Imre, Németh István, Papp Ferenc, Szelestei Ferenc, Török János, Vastag Sándor, Beregszászi Mária, Antal Erzsébet, Balogh Rózsa, Balogh Margit, Beleznai Ilona, Gyanics Júlia, Gyanics Erzsébet, Hegedüs Rozália, Horváth Erzsébet, Kinder Erzsébet, Lóki Teréz, Simon Ilona, Simonics Aranka, Sztankovics Ferencné, Török Józsefné, Ujvári Margit, Kurucz Rozália.

1944-ben a német megszállás után az amerikai bombázók megkezdték a magyarországi célpontok bombázását. A repülők olasz támaszpontokról indultak. Nagyatádon és az egész déli határ mentén sok volt a légiriadó. Burits Pál még 1943-ban vásárolt egy hazatérő diplomatától egy Mercedes gépkocsit, rádióval, melyen a figyelmeztetéseket lehetett fogni. Mivel sűrűn utazott, erre 1944-ben már nagy szüksége volt.

Budapesten a Zrínyi utcában irodát nyitott a kft., amelyet Prajda György vezetett. Marcaliban begyűjtő és pulpoló-velőző telepet szerveztek. Ezt Matán István fia, Géza irányította, de amikor behívták a légierőkhöz, helyét Burits Oktáv vette át, akit mint egyetemi hallgatót addig még nem kötelezték katonai szolgálatra. A telepet 1944. október elején felszámolták. A gyümölcssel megrakott teherautó lépésben haladt Nagyatádra, mert már özönlöttek szembe az úton a Bácskából menekülők szekerei.

A Konzervgyár a frontvonalban

1944. október közepén egy bombázó 11 bombát szórt le a működő telep környékén. Három ezek közül a légóltalmi óvóhelyek közé zuhant, ahol több mint 100 ember tartózkodott. Senki nem sérült meg, pedig a bombatölcsér széle 1,8 méterre volt az egyik bunkertől. Kővári bácsi, a kertész nem volt hajlandó elbújni a föld alá, és a kertben a légnomás deszkát vágott a lábához. Bár hordágyon vitték el, nagyobb baja nem lett. A többi bomba az üzemtől 30-40 méterre a Barát-rétre hullott.

Október 15-e után, a Szálasi-kormány hatalomra kerülésekor Burits Oktáv is rögtön megkapta katonai behívóját Pécsre, a Légvédelmi Tüzérséghez.

A gyár vezetői, látva a közeledő front veszélyeit, tanácskozni kezdek az értékes gépek megóvásáról. (Erre a hitelbank is figyelmeztetett.)

Burits Pál körülnézett több helyen, végül Körmenten látta biztonságosnak a Záchféle (üzemen kívüli) malom kibérlését.

A nyilasok egyre féktelenebbek lettek, a zsidóság deportálása után sarcot vetettek ki a kereskedőkre, és azt fegyverrel is igyekeznek behajtani.

Decemberben elrendelték Nagyatád kiürítését a közelgő front miatt.

A négyhónapos ostrom alatt az oroszok a Henész-Simongát dombvonalat tartották, a németek a szemben levő vonalat. A Rinya két ágának a völgye a senki földje volt, így a gyár az első vonalban volt.

Burits Pál igyekezett a még ottmaradt gépeket, berendezéseket, sokszor az aknatűz szünetében, vagy éjjel, az épületek takarásában kimenteni, melyeket aztán Körmen-d mellé egy faluba, vagy az új telepre vittek, mely védettebb volt. Az ifjabb Szabó Kálmán bátran részt vett a mentő akcióban. Közben Körmen-den, mire bein-dulhatott volna valami termelés, megszűnt az áramszolgáltatás. Ekkor a kft. csala-djái (Almási, Burits, Matán, Molnár, Szabó) Csóbor Kálmánék meghívására egy eldugott kis őrségi faluba, Szaknyérbe költöztek.

A család történetében már ismertettük a szörnyű háborús balesetet, melyben Matán Ibo-lya kisbabája is meghalt és többen megsebesültek.

Újrakezdés

Hazatérésük után a nagy aknatűz miatt tönkrement gyártelep szomorú látványa fogadta őket. Az új gyárkémenyt is felrobbantották a németek.

Összefogott a család, vezetők, dolgozók a károk helyreállítására. A Szabó-Burits cég az anyagok beszerzésében segített, Szabó Emil lovas kocsi-val járt Pécs-re, Nagykanizsára, Körmen-dre. Visszahozták Körmen-dről a gépeket, gyümölcsvelőket, szerencsére sok megmaradt. A cukorhiány jelentette akkor a fő problémát, de az Óbudai Cukor-Keményítő és Szeszgyár társas üzlet formában segítséget nyújtott. A hadifogságban levő vezetők helyét: így Varkői Kálmánét, Almási Elemérét Vitályos Béla töltötte be.

További súlyos gond volt a rohamos infláció. A csereáru: vegyesíz, dzsem, savanyúság, melyekért a Simontornyai Bőrgyártól bőroket vásároltak. Ezekből méretre szabott cipőket készítettek a gyár dolgozói részére. (Az üzemben dolgozók között voltak cipészek, ők végezték el a munkát. A nők kívánság szerint hosszúszerű, illetve félcipőt, a férfiak bakancsot, a csoportvezetők csizmát kaptak.)

Ugyanílyen módon Bonyhádról zománcedényeket vásároltak, és azt adták a dolgozóknak. (Sőt, ez volt a gyümölcsstermesztők fizetsége is.) Gondoskodni kellett az emberek kalória-ellátásáról is. Névvel ellátott tejeskannával mentek műszakba, és munka után megtöltve vitték haza az edényeket.

Ilyen körülmények között a lelkiismeretes elszámolás Almási István feladta volt. A konzervgyári termékekért sót, sóért dohányt, dohányért sertést lehetett kapni.

A Láng Gépgyár szerelői (akik a kéményt építették) lisztért, zsírért, szalonáért dolgoztak.

Somogyban az átvonuló front nyomán nem maradt lábasjóság, Baranyából alispáni engedéllyel hoztak sertéseket. A régi gyártelepen felszereltek és beindítottak egy szeszfőzdét. Borból borpárlat készült.

A konzervgyárnak gépkocsija, járműve nem maradt, és a pálinka volt az a fizetőeszköz, melyért fuvart lehetet bérelni a Vörös Hadseregnél - védelemmel együtt. Ezt egy Davidov nevű NKVD tiszt intézte, aki a Trattner házba volt beszállásolva.

A kialakított pálinkamennyiségért a kért útra teherautót vezetővel és géppisztolyos kísérettel biztosítottak. Pestre utazáskor a Balaton mellett sok orosz csapat állomásozott, és a védtelen szállítmányokat megtámadták és kifosztották. Az üzletnél mindig pontosan, korrektül viselkedtek.

A pálmajori erdőben állomásozott még nagyon sok orosz, velük már nem sikerült a bolt: ketten megjelentek a gyárban egy öttonnás Prága teherautóval, hogy pálinkáért eladják, mert mennek haza. Indulásuk előtt meg is jelentek két autóval, ott hagyták a Prágát, és elvitték a pálinkát. Másnap eljött a gyárba Török úr, nagyatádi taxis, ugyanis neki is eladták a Prágát, jóval kevesebbért, és azt mondták a gyárhoz menjen érte. Így aztán őt kártalanítani kellett. Sok baj volt a kocsival, repedt volt a hengerfej. A vasúti szállítás is nehézkes volt, többnapos élelemmel, fejszével, ágyneművel ellátott kíséreléssel kellett az árut feladni Budapestre. A vagonokat, ha azonnal nem rakták ki Pesten, gyakran feltörték, kirabolták. A gyárnak a Ferenciek terén volt bérelt raktára. Akkoriban a BESZKÁRT villamossal behúzta a vagonokat a vásárcsarnok mellé. Volt olyan eset, mikor ifj. Szabó Kálmán és Burits Oktáv kétkerekű hordártargoncával rakták ki és szállították a vegyesít a Váci utcán keresztül a raktárba, mert a vagon ki kellett üríteni.

Ősszel Burits Oktáv is hazatért a hadifogságból. Hátralévő egyetemi vizsgáit letette, és közben elvégezte a konzervmester-képző tanfolyamot, melyet az Erjedéstan Intézet szervezett, és egy másik konzervipari szaktanfolyamot is a Földművelésügyi Minisztérium szervezésében.

1946-ban a forint megjelenésével véget ért az inflációs zűrzavar. A LÁNG Gépgyár viszont csak akkor volt hajlandó a már megrendelt, és 1943-44-ben kifizetett gépeket szállítani, ha újra kifizetik. A paradicsomsűrítmény nyersanyagának termeltesét Rada Antal mezőgazdasági tanár népszerűsítette, s a gyár pedig ingyenpalántával látta el a termelőket.

A nehéz körülmények ellenére a vezetők, és a munkások egyaránt összhangban és odaadóan dolgoztak.

A vegyesít-gyártás növelését lehetővé tette az orosz megrendelés, melyhez a szükséges cukrot kiutalták.

Népbíróági tárgyalás

1947.: az új gyár indításának kezdete, de ezt megelőzte egy népügyészégi feljelentés.

Mindenkit meglepett a népügyészégi feljelentés a Konzervgyár vezetői ellen. A nyomozó rendőrtiszt nem atádi volt, mindent elhitt, amit az üzleti ellenfelek és egyes rosszindulatú elemek suttoztak. Ma már nehéz kideríteni, de akkor sokan tudni vélték az igazságot.

Három vádlott volt: Burits Pál elsőrendű, Matán István másodrendű és Szabó Kálmán harmadrendű vádlott.

Abban az időben elég félelmetes volt egy népbíróági tárgyalás, kötelet is könnyen osztottak.

Ma is megvan a NB.II.888/1946/7.sz.16 oldalas ítélet, melyet a Kaposvári Népbíróság hozott.

Egyik vádpont az volt, hogy pénzt adtak a nyilasoknak, mikor azok fenyegetéssel igyekeztek minél többet kicsikarni.

Másik vádpont az volt, hogy a gyárat Németországba akarták kitelepíteni. (Igaz, hogy Körmend Atádtól nyugatra van, de senkinek esze ágában sem volt onnan elvinni, csak az atádi négyhónapos ostrom miatt mentették, ami menthető.)

Az a vád, hogy a nyilasoknak pénzt adott, nem volt igaz. Burits Pál az érdekeltségébe tartozó vállalatoknak a Takarékpénztárnál nyitott számlát, ahonnan sem a budapesti, sem a helyi nyilasok nem hívhattak le pénzt, így annak nagy része meg is maradt - mert csak az Anyagellátási Minisztérium fért hozzá.

Harmadik vádpont szerint Burits Pál a nyilasokat éltette (volna), és a végső győzelemre buzdított. Ellenfelei úgy jellemezték: csak egy célt ismer, a hasznot. A bíróság a 8. oldalon így reagált:

"Ez a jellemzés éles ellentétben áll a többi tanúk egybehangzó és egymást kiegészítő vallomása alapján megállapított tényállással. Kétségtelen, hogy haszonmotívum nélkül Burics nem lett volna oly rövid idő alatt jelentős gazdasági tényező, de a való tényállásból kitűnik úgy mint Matán, mindkettő self made man, akik hallatlan energiával, saját erejükből - Matán paraszti sorból - küzdötték fel magukat, s ezért saját érdekükben, okos számítással inkább hasznos befektetésként, talán anélkül, hogy a szocialista teóriákra gondoltak volna, másokban is megbecsülték a munkást... vállalatuk szociális szempontból is mintáuzem ...munkásaik bizalma és ragaszkodása mellett azt érték el, hogy a munkások is azonosították magukat az üzem érdekeivel.

Burics és Matán... megnézték, mire adnak ki pénzt. A politika nem tartozott passzióik közé, a nyilas politika pedig ellenszenves volt nekik."

A kétnapos főtárgyaláson a gyár dolgozói is és a tulajdonosok családtagjai is jelen voltak. A bíróság az ügyészi munkát és a tanú-kihallgatást bírálta. Csak terhelő tanúk vallomását vette figyelembe a rendőrség, és a kihallgatások is szabálytalanul folytak. A tárgyalás során a tanúk vallomásai alapján nyilvánvalóvá vált Burits Pál igazi jelleme, és a bírósági ítélet indoklása inkább dicsérettel ért fel.

Burits Pál 1947-ben minden energiáját az új gyár beindítására összpontosította. Tavasszal, miután Oktáv fia megnősült, beköltöztek a felépült családi házba. Végre volt háziasszonya otthonuknak.

A gyárban először a kukoricaszárítás indult, saját morzsolású kukoricából Schilde típusú, félautomata, tálcás szárítóval. Ezt Oktáv vezette, miután előzőleg minden fizikai munkahelyen egy-egy hetet dolgozott.

Izgalmas volt augusztusban a paradicsom-feldolgozás indítása. Már ott álltak a paradicsommal megrakott szekerek, mikor a saját áramellátást biztosító generátort

talpára emelték és rögzítették. A paradicsom szezonban Csóbor Kálmán a nappali, Burits Oktáv az éjszakai munkát vezette 12 órában.

A konzervgyár táncosai 1947.

Államosítás

Az 1947-es választások után (kékcédulás szavazás) nyilvánvaló lett, hogy hamarosan bekövetkezik az államosítás.

Összeült a kft. vezetősége és a taggyűlése. Dönteni kellett. (Burits Pál közben a fiára ruházta át az üzletrészének felét.) Határozni kellett, befejezzék-e a megkezdett és folyamatban levő beruházásokat, vagy vegyenek ki annyi részesedést, amire mód és lehetőség van. Burits Pál úgy gondolta, ha az új gyár felépítése abbamarad, Nagyatádon nem lesz Konzervgyár, mert széthordják a berendezéseket más háborús károkat szenvedett gyárak rekonstrukciójához. Bízott abban, hogy államosítás után is megmaradhatnak a gyár alkalmazásában. Álláspontját végül elfogadták. Egyre nehezebb volt fenntartani a gyárat, leépítéssel kellett számolni. Ezért először fiát bocsátották el, mert nem tartotta etikusnak, hogy fia fizetést kapjon akkor, amikor a gyár dolgozóit is nehezen, vagy csak késéssel tudták kifizetni. Ő maga már hosszú idő óta nem vette fel a fizetését.

1948. március 26. Nagypéntek. Reggel otthon volt a család, mikor ifj. Szabó Kálmán telefonált: A Nagyatádi Konzervipari Kft. is benne van az államosított gyárak névsorában.

Burits Pál rögtön kiment a gyárba, hogy legalább személyes holmiját elhozza, de őrség állt a kapuban, nem engedték belépni. Így az öreg ballonkabát mellett 80.000 Ft fel nem vett fizetése is odalett...

Burits Pál olvasott ember volt, eszébe juthatott Rudyard Kipling verse: *"Ha sikert, kudarcot bátran állod, s úgy nézed őket, mint két rongy, csalót..."*

Látta, hogy most nem az emberséges korszak következik. Ellenségei továbbra sem nyugodtak. 1949. tavaszán letartóztatták, megbilincselve Kaposvárra vitték. Vele együtt ugyanígy Almási Istvánt és Németh Lajost a Járási Takarékpénztárból.

Dr. Tomasits Ödön ügyvéd - egykori Zrinyi utcai szomszédjuk - vállalta a "tökések" ügyét, és okosan élt a még éppen érvényes vizsgálóbírói hatáskörrel. A vizsgálóbíró - amíg a rabok az udvaron sétáltak - Burits Pál ügyét elővette, a kihallgatás után úgy döntött, hogy szabadlábbon védekezhet. Almási István és Németh Lajos is hamar hazakerülhetett. (A vádak jelentéktelen koholmányok voltak.) Fia ezután az állomásra kíséri apját és a pesti vonatra ültette.

Epilógus

A Konzervgyár alapításának 60. évfordulóján felmerül a kérdés: ezt a befejezést érdemelte Burits Pál?

Neki köszönhető, hogy létrejött a Konzervgyár, mely a 80-as években másfélezer embert foglalkoztatott Atádon, ahol előtte csak a MEZ Cérnagyár volt az egyetlen ipari nagyüzem.

Családja körében sokat beszélgettek szülőföldjéről. Mindig szeretettel gondolt vissza munkatársaira, különösen az első "hősi" idősokra, amikor valóban úgy dolgoztak együtt, mint egy nagy család.

Talán enyhíti a méltatlan feledést az a kiállítás, melyet 2000. április 6-án rendezett a Városi Múzeum a család életéről.

Megemlékezőmet zárom, köszönettel mindazoknak, akik munkámat segítették. A kiadvány dokumentumait, saját emlékeinek írott anyagát Burits Oktáv ajándékozta városunk múzeumának. Sokat segített Dr. Szabó Emil, aki a Szabó családot mutatta be. A kiadvány létrejöttét a Nagyatádi Művelődési Ház munkatársai, elsősorban Merész Emese szorgalmazta.

Köszönetet mondok Holló Ildikónak lelkiismeretes segítségéért.

Nagyatádon, 2001-ben

Nagyné Gyánó Ágota

E könyv írásához, szerkesztéséhez felhasznált dokumentumok, fotók illetve azok másolatai (amelyek nem kerültek a kiadványba) a nagyatádi Városi Múzeumban kutatás céljából hozzáférhetők.

(a kiadó)

Az események esszenciája az alapító fia tollából

Nehéz egy sokszínű, küzdelmekkel teli, mégis sikeres életpálya leírását, valamint egy 130 éve Atádra települt, és azóta ott élt család életét egy kis könyvecskében összesűriteni.

Mégis tiszteletre méltó kezdeményezés a "Múltidéző" sorozat, amely soraival emlékezni kíván azokra a családokra, akik nem csak a maguk boldogulásáért dolgoztak szorgalmasan, hanem azért is, hogy szülőhelyük fejlődését előrevigyék, hírnevét öregbítsék, munkaalkalmakat teremtsenek, hogy mások boldogulását is lehetővé tegyék.

Ilyen volt a Burits és a Szabó család is, akiket a helybéliek jobbra csak Szabó-Buritséknak neveztek. A két család - amióta özvegy Burits Lukácsné felszámolta férje csizmadiaműhelyét, s nyitott egy kis boltot, s miután a miki gazdálkodó fia, Szabó Kálmán elvette Etelka lányát, és így saját tőkével bővítve a kis üzletet a Hunyadi utcában, meghívták 1920-ban társnak Etelka öccsét, Pált - mindig együtt dolgozott, és közösen vettek részt minden vállalkozásban.

A gazdasági tevékenység fejlesztésének hajtóereje Burits Pál volt, aki éleslátásával és kiváló gazdasági érzéssel képes volt felismerni a lehetőségeket, és megszervezni azok megfelelő kihasználását.

Mindez pedig akkor kezdődött, amikor a szegyenletes trianoni békediktátum következtében megcsonkult országnak és összezsugorított nemzetnek a fennmaradásáért kellett küzdenie.

Ezért sem tévesztette soha szem elől, hogy lehetőleg olyan vállalkozásokat hozzon létre, melyekkel az anyyira szeretett szülőhelyének, Nagyatádnak és környékének haladását is segíteni tudja.

Ilyen kezdeményezések voltak a környező erdőbirtokok, majd halastavak szakszerű kezelésének, kitermelésének, pótlásának megszervezésére alapított kft-k, melyek, bár értek el sikereket, de az érdekeltek közömbössége folytán csak rövid életűek lehettek.

Mint a Nagyatádi Járási Takarékpénztár Rt. igazgatója, mindig szívesen támogatta a jól felkészült fiatalok vállalkozásait. Meggyőződése volt, hogy országunk és nemzetünk jövőjének a kiművelt, magyar, fiatal nemzedék a záloga, akik szakterületükön, legyen az a mezőgazdaság, az ipar vagy kereskedelem, jól képzetten és a legjobb színvonalon fogják tudni végezni feladatukat.

Különösen érzékeny volt a szociális gondoskodás terén, mert tudta, hogy milyen lélekromboló hatású a létbizonytalanság, a munkanélküliség. Mindig figyelt az elesettekre. Egy 1943. évi Községi képviselőtestületi határozatban (1470, 4962/1943) azért, hogy a község fel tudja emelni segélyezettjeinek, akik akkor 50 főt számláltak, a havi 5.- pengő segélyt 10.- pengőre, javasolta és vállalta, hogy az emelés összegének 50 %-át a saját vállalkozásai fogják a község pénztárába befizetni.

Gyermekkoromban, mielőtt otthon a Jézuska megjött volna, magával vitt a Községi Szegényháza, a Zrínyi utcába, ahova már délelőtt folyamán kivitték a Szabó-

Burits cégtől a névre-szólóan elkészített csomagokat. Bizony, gyermek-szemmel nagyon lehangoló volt akkor az a hely. Mindenki elbeszélgetett, a mindenkinek pénz adott. Ezt tette mindig nővére, Szabó Kálmánné is.

Nagyatád gazdasági életére a legjelentősebb befolyást azonban az 1941. november 14-én megalakult Nagyatádi Konzervipar Kft. megalapítása jelentette. Közvetlen a megalakulást és a cégbírószági bejegyzés követően, november 28-án kelt I. sz. Taggyűlési Határozatban ez olvasható: *"Vállalatunkat Isten nevében azzal a céllal alapítottuk, hogy mivel több éves előzetes, hasonló célú vállalkozásunk eredményeivel kecsegtetett és egy konzerv-vállalat létesítését szükségesnek mutatta, munkánk és tőkénk hasznos értékesítése mellett járásunk mezőgazdaságát intenzívebbé, hasznosabbá tegyük, továbbá munkásoknak munkaalkalmat szerezve a járás és községünk főleg gazdasági életét, forgalmát és jövedelmét emelhessük. Minden akaratunk, hogy ezen célokat mindvégig szem előtt tartjuk."*

Bátran nevezhetjük ezt Burits Pál gazdasági "ars poetica"-jának is.

Egy év leforgása után az 1943. május 31.-i Taggyűlési határozat arról rendelkezik, hogy az 1941. novemberétől 1942. december 31-ig terjedő első gazdasági év 55.476,84 pengő tiszta nyereségből 40.000.- pengőt, vagyis ennek 72 %-át a különböző segélyezési és nyugdíjalapokra fordítsák. (Házassági, gyermekszületési, hadisegély, munkabérléki, munkás- és tisztviselői segélyalap és nyugdíjalap.) Ilyen mértékű szociális gondoskodás akkor még a régebb óta jól menő nagy gyáraknál is alig volt elképzelhető, minthogy erre törvény sem kötelezett senkit.

A gépek, eszközök, engedélyek beszerzése rengeteg utánjárást kívánt. Minden érintettnek, főleg a két ügyvezető igazgatónak, bőven akadt dolga. Burits Pál a fejlődés lelke, motorja volt. Ő a pénzügyek reális és útmutató irányításán túl, a következetes fejlesztés koncepcióját alakította, mindig alaposan tájékozódva és szem előtt tartva a fejlődésben az újat, a korszerűt és a realitást.

Legeredményesebb reklámnak a gyártott termékek kiváló minőségét tartotta. Ezért a gyár termékei hamarosan keresettek lettek országszerte és az újonnan visszacsatolt országrészekben is. Jól mutatja ezt az 1947. január 1-i kötelező forint-mérleg egyik bizonylata is. A kft. még visszafizetendő tartozásai között található egy lista, amely három oldalon 83 olyan vevőt sorol fel Budapeستől-Csíkszeredáig, Gyórtól-Zomborig, Soprontól-Kolozsvárig, akik a megrendelt árukat előre kifizették 1944-ben (meggydzsem, sárgabarack-dzsem, vegyesíz, birs- és körtebefőtt, savanyúkáposzta), de a gyár a közbejött harci események miatt már leszállítani nem tudta. Ez az átszámított akkori értékben 226.700.- Ft-ot tett ki.

A kft. mint jelentős, új ipari létesítmény, jogosult volt a fennálló törvények értelmében 5 év mentességre a községi adók alól.

Burits Pál a községi képviselőtestületi ülésen (11 Kgy./1943) maga kéri, hogy a mentességet 3 évre korlátozzák, ami szintén jól mutatja szülőhelye iránti segítőkészségét.

De a legnagyobb, amit Nagyatád jövője érdekében tett, háttérbe szorítva saját egyéni érdekét is, az új gyár felépítésének befejezéséről és beindításáról hozott döntés volt.

Arról kellett a kft. tagjainak határozni, hogy felépítsék és üzembe helyezték-e az új gyárat, ami rendkívüli újabb terhek vállalását jelentette. A Láng-Gépgyárnak újra ki kellett fizetni a már egyszer kifizetett gépeket az infláció miatt. Vállalni a szerelés súlyos költségeit! Felépíteni a felrobbantott kéményt, befejezni az építkezéseket és felszerelni az üzemet! Mindez óriási terheket jelentett, s ekkor már az államosítás lehetősége is előrevetítette árnyékát.

Ugyanakkor a régi, kis gyár eredményesen és zavartalanul dolgozott.

Volt az alapító tagok között, aki azon a nézeten volt, hogy legcélszerűbbnek látszik, ha kivésznek annyi részesedést a vállalatból, amennyire csak mód és lehetőség van, eladják amit lehet, és nem vállalják tovább az új gyár végleges felépítésével járó terheket.

A többség azonban egyetértett Burits Pál érvelésével, hogy ha az új gyár felépítése abbamaradt, akkor Nagyatádon soha nem lesz konzervgyár, mert a gépeket szét fogják hordani más, ugyancsak háborús károkat szenvedett gyárakhoz (ahogy ez be is következett egyes gyáraknál, mint pl. a kaposvári Helios vagy a dombóvári Döry konzervgyárnál.)

Így aztán az a döntés született, hogy az 1947-es időben meg kell indulni a termelésnek az új telepen, és a szükséges intézkedéseket végre kell hajtani.

Sem a szilvalekvár-főzés, sem a Czindery-ben működő üzem, hanem kizárólag ez a döntés tette lehetővé, hogy a Nagyatádi Konzervgyár létezhetett. Ugyanis 1948. tavaszán az államosítással már egy korszerű, beüzemelt konzervgyár került az állami konzervipar tulajdonába, a továbbfejlesztéshez alkalmas területtel és jó lehetőségekkel. Így megérte az állami iparnak a rekonstrukciós befektetés is.

Nagyatád számára pedig nem csekély előnyt jelentett, hogy másfélezer fő is foglalkozást találhatott, nem is beszélve arról, hogy a környék mezőgazdasága számára milyen fejlődési jelentőséggel bírt a Konzervgyár által felvásárolt nyersárak mennyisége.

Persze, mint ahogy nem egy becsületes, szorgalmas nagyatádi család, úgy a Burits és a Szabó család sem kerülhette el, hogy a Rákosi-rendszer Nagyatád elhagyására kényszerítse. Burits Pál különösen veszélyes példa volt, mert bebizonyította, hogy egy gyár dolgozóiról való szociális gondoskodás magántulajdoni viszonyok között is megvalósítható a tisztességgel megkeresett pénzből, ha valaki nem mohó és becsületesen gondolkodik.

A szomorú csak az, hogy az újságírók a helyi, a megyei, a szakmai lapokban még napjainkig is úgy állítják be Burits Pált, mint akinek a Konzervgyár létrehozásában csupán annyi szerepe lett volna, hogy pénzt adott hozzá.

Őt, a 11 gyermekes csizmadiamester fiát csak mint "tőkés"-t és a Szabó-Burits családot, mint "tőkés-csoport"-ot emlegetik. Amikor annak idején Rákosi Mátyás Nagyatádon járt és a Hősök szobránál kortes-beszédét tartotta (én is ott voltam), egyedül Burits-ot emelte ki, mint nem kívánatos tőkést Nagyatádon.

Ezért is mondok köszönetet ezen "Múltidéző" szerzőjének, Nagyatád Város Önkormányzatának, Ormai István polgármester úrnak és Mindazoknak, akik ennek megjelenését lehetővé tették, valamint Mindazoknak, akik a múlt év áprilisában létrehozták azt a szép kiállítást, mert ezek által legalább az igazságot tartalmazó néhány mozzanat felvillantható volt családjunk életéről Nagyatádon.

Kecskemét, 2001. szeptember 2.

Burits Oktáv

